

БРАНИЧ

ЛИСТ ЗА ПРАВНЕ И ДРЖАВНЕ НАУКЕ
ОРГАН УДРУЖЕЊА ЈАВНИХ ПРАВОЗАСТУПНИКА У СРБИЈИ

Лист излази 1. и 16. сваког месеца

Управни одбор удружења јавних правозаступника у Србији отвара упис за 1888 годину на орган удружења

БРАНИЧ

ЛИСТ ЗА ПРАВНЕ И ДРЖАВНЕ НАУКЕ

који ће излазити као и у 1887 години — два пута месечно на два печатана табака најмање.

Редовни и ванредни чланови удружења добијају лист бесилатно као и сва друга књижевна издања друштвена.

За нечланове цене су листу:

У С р б и ј и :

годишње	20 динара
за 4 месеца (Јануар-Април. Мај-Август, Септембар-Децембар)	7 "

В а н С р б и ј е :

годишње	24 динара у злату или 12 фор. а. вр.
полугодишње	12 " " " " 6 " " "

Претплата шаље се уредништву Бранича — Београд, Краља Милана улица број 1, а може се положити и код дружинских повереника у унутрашњости Србије. Осим тога све поштанске управе у Србији и ван Србије примају претплату.

Ко скупи осам годишњих претплатника, добија лист бесилатно.

И за идућу годину осигурао се Бранич ваљаним сарадницима и снабдевен је одабраним научним списима, па за то одбор умољава све друштвене поверенике, колеге, пријатеље правне и државне науке и српске књижевности, да се потруде скупити што већи број претплатника, те да се обезбеди опстанак једином српском листу за правне и државне науке.

УПРАВНИ ОДБОР

Удружења јавних правозаступника у Србији.

УНИВЕРЗИТЕТ СКА БИВЛИОТЕКА

Милош Јовковић

О РЕФОРМИ НАШЕГ СТЕЧАЈНОГ ПРАВА

ОД

МИЛЕНКА М. ЖУЛОВИЋА

СЕКРЕТАРА МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ

Има већ више година како се у нашој судској пракси приметилa недовољност и непотпуност нашег закона о стечајном поступку. Осетило се, да су у садашњем закону, многи односи, врло значајни, остали не регулисани и да су многа права недовољно осигурана. Стечајни закон има једну специјалну целъ. Он треба да пропише за извесне дужнике нарочита правила, како ће се њихови дугови исплаћивати. Многи људи користећи се кредитом који уживају, ступе у обвезе према многим лицима, а доцније се покаже да они нису у стању да одговоре свима повериоцима. Повериоци који су ближе лакше сазнају за такво стање њиховог дужника, па ће похитати и да се наплате. Остали повериоци морали би све изгубити, ако је дужниково имање мало. Да се не би тако једни повериоци сасвим измирили, а другима ништа да не остане, закон долази да свима тим повериоцима да извесан положај, који их често сасвим уравњава.

Сада више није потребно говорити колико би неправедно и колико за кредит у опште штетно било кад би се оставило, да се једни повериоци на штету других сасвим измирују, а други, било због несреће дужникове, било опет због његовог непоштења сасвим пропадају. И интерес правде и интерес јавнога кредита захтева, да за стечаје у држави постоје нарочити прописи, те да се свима повериоцима, у границама могућности и по напред означеном реду гарантује исплата њихових тражбина, да формалности за испуњење овога не буду дуге, и да једни повериоци на штету других не намирују се са дужником. Па не само да формалности за постизање и утврђење права у стечају не треба да су дуге и компликоване, но и све нужне форме и услови за продају стечајног имања и закључно измирење поверилаца ваља да су такви, да се брзо и са мало жртава све то постиже.

У колико је наш стециштни поступак од 1861 године одговорио овим захтевима, најбоље су у стању да цене они који су по њему имали да раде. Ми ћемо овде само толико рећи, да је дуготрајност и несигурност у стечајним расправама код нас констатована, и да је непотпуност нашег стецишног поступка већ поодавно и званично призната, јер је протекло више година, како се у министарству правде почео спремати пројект за нов стечајни закон.

Пројект је овај, од како је први пут начињен, претрпео неке измене; пиљат је и судовима и адвокатима на мњење, и недавно су у њега унесена нека сасвим нова наређења а нека стара проширена. Ми имамо пред очима последњу редакцију овога пројекта, управо „Пројект закона о стечајном поступку“ који је садањи господин министар правде поднео овој скупштини. О томе пројекту ради смо да проговоримо, и да изнесемо главна наређења његова, упоређујући их по где где са наређењима садашњег стецишног поступка.

Но пре свега нека нам буде допуштено учинити једну примедбу односно самог назива овога закона. Пројект, по примеру досадањег закона, хоће да и овај закон назове: закон о стечајном поступку. Овакав назив не чини нам се сасвим подесан. У овоме закону изложена су и материјална и формална права у стечају. Он одређује и разна права појединих лица у стечају, а и прописује начине како се до тих права долази. У њему дакле има нечега више но што је само поступање у стечају. За то би, држим, боље било да се овај закон назове: стечајни закон, а не стечајни поступак. И страни закони не називају овај закон поступком.

Прелазећи на сам пројект у целини, можемо одмах рећи да се њиме многи, у садашњем стецишном поступку нерегулисани односи регулишу, те се тако много што шта новог заводи, а многа опет досадања наређења знатно се мењају.

Пројект за нов стечајни закон дели се на два дела. Први део: о правним односима у стечају; други део: о поступању у стечају. Сваки део дели се на више глава; главе се деле на одељке, а многи

одељци опет на пододељке. То је општи преглед пројекта за нов стечајни закон.

Једно важно питање на које ће сваки помислити чим је о стечају реч, јесте питање о томе: да ли стечај постоји за сва лица у опште која нису у стању да измире своје повериоце, или је он само за извесне дужнике. Или: да ли стечај треба да постоји за све дужнике или само за трговце. Према томе, како се на ово питање одговори зависи у многоме и само уређење стечајног поступања.

Садање европско законодавство дели се у томе погледу на две групе. Једна група закона ограничава стечај само на трговце; друга га шири и на нетрговце. Ограничење стечаја само на трговце налази се, сем ранијег енглеског права и у Француској, Холандској, Белгији, Шпанији, Португалској и Италији. Што се у тако много држава стечај само за трговце прописује тумачи се историјским фактом.

Садањем европском трговачком праву извор је у Италији средњег века, а имено у статутима Флоренције и Ђенове. У овим статутима налази се стечајно право као део трговачког права. Из овога извора прешао је стечај, као нарочита установа трговачког права, у означене трговачке државе. Трговци су увек били упућени на кредит, а кредит им је обично далеко већи од имања, јер је стварни капитал једнога човека увек скоро недовољан за велике трговачке операције. Предпоставка је дакле за трговца увек морала бити да ће он имати више поверилаца. Но он опет мора имати и својих дужника.

Па како су за трговачке обвезе већ постојале строге мере извршења, које се по меници могу предузети, то да не би неки поверилац трговачев био тиме оштећен, сматрало се као потребно да се, у случају кад трговац не може плаћати, под државним надзором установи такво поступање, како ће се за све повериоце осигурати равномерна и праведна подела постојећих средстава. А ју томе је суштина стечаја. Код нетрговаца није овако рађено, ер је код ових кредит мањи, обично гарантован стварним залог-

гама а и извршење је спорије.¹⁾ Немачко законодавство није усвојило ову разлику. Под стечај по немачким и аустријским законима може пасти и трговац и не трговац. Ово се опет тумачи тиме што је стечај, у немачком правном развијању сматран као део грађанског поступка.

У пројекту за нов грађански закон Белгије, професор Лоран, анализирајући питање: да ли треба да се одржи разлика између стечаја трговачког и нетрговачког, вели ово: „цељ је (и једном и другом стечају) иста, да се очувају интереси свију поверилаца разделивши им цену, која произлази из продаје имања заједничког дужника, имања које служи као залога свима повериоцима, као и да измири интересе поверилаца са интересима дужниковим. Кад је цељ иста, средства за остварење треба да су иста.²⁾

И садањи наш закон о стечишном поступку и пројект о коме говоримо не раздваја трговца од нетрговца у погледу стечаја. И за једног и за другог постоји стечај. За трговачки стечај има само неких прописа за брже поступање.

У *првом делу* пројекта говори се о правним односима у стечају. *Прва глава* одређује правне последице које има отварање стечаја.

У првом одељку: опште одредбе, вели се да закон о стечајном поступку прописује правила по којима суд отвара стечај и распоређује имање дужника који нису у стању да намире своје повериоце; да се стечај може отворити онима којима је редовно занимање трговина или у опште радња с јавним кредитом (чл. 1); — да дужник по отвореном стечају губи управу и слободно располагање имањем које има или му припадне, а на његово место долазе повериоци (чл. 2); — и да правне последице стечаја наступају почетком дана кога суд реши да се стечај отвори. (чл. 3).

Вредно је да се мало зауставимо на наређењу чл. 1. Тај члан хоће и да да дефиницију стечаја и да одма одреди која

¹⁾ в. Dr. von Sarwey: Die Concurs-Ordnung für das Deutsche Reich, vom 10 Febr. 1887. стр. XLV.

²⁾ в. F. Laurent: Avant-Projet de revision du code civil. T. IV. стр -22.

лица могу под стечај доћи. Он управо хоће да ограничи стечај на извесна лица, или обратно, да нека лица изузме те да се њима стечај не може отворити. Зато он и вели: „стечај се може отворити онима, којима је редовно занимање трговина или у опште радња с јавним кредитом.“ У досадањој судској пракси код нас приметило се да је много спорова јављало се око тога: да ли се некоме дужнику може или не може стечај отворити, јер садашњи закон о стецишном поступку нигде није одредио, коме се не може стечај отворити. Пројект жели да пресече од сада ове спорове, одређујући да се сем трговцу може стечај отворити и онима, којима је редовно занимање радња с јавним кредитом. Но да ли је ова редакција толико подесна да ће сигурно прекинути спорове о тој тачци, и да ли се њоме опет и сувише не ограничава број лица на које се стечај може применити, то су питања, која ће јамачно привући на се стручну пажњу у скупштини.

После општих одредаба у засебним пододељцима прве главе говори се: о правима дужникова располагања; о вођењу спорова и застарелости, о залози, задржавању, повраћају својине и средствима за обезбеђење; о тражбинама којима рок још није дошао, које се плаћају од времена на време или условнима и о праву на интерес; о правима садужника и јемаца дужникових и заједничкој одговорности више дужника који су пали под стечај; о пребијању тражбина за тражбине; о испуњењу правних послова закључених пре стечаја; о оспоравању ранијих дужникових правних послова; и о осталим грађанским и политичким дужниковим правима у односу на његову част.

Скоро сва наређења која се налазе у првој глави пројекта нова су. И сам општи поглед на та наређења показује њихов значај, па према томе и потребу да их има у стечајном закону. Међутим у садашњем нашем стецишном поступку или никако нема одговарајућих наређења или ако их има, она прво нису онде где им је место, а осим тога нису ни у толикој мери разрађена као у пројекту. Тако садашњи наш стецишни поступак у првој глави говори сем опредељења стецишта, и о надлежности суда и случајевима кад се стециште отвара. А у трећој глави, где је реч о

стециштном поступању, налазе се и наређења која се тичу правне способности дужникове после отвореног стечаја, и оспоравања неких његових ранијих послова (§ 25). У пројекту, поред тога што су многе непотпуности садашњег стециштног закона испуњене, бољи је и ред којим су поједина наређења изложена. Садашњи наш стециштни поступак извађен је из старог аустријског стечајног закона. Пројект за нов стечајни закон извађен је из аустријског стечајног закона од 1868 године. Аутори аустријског новог стечајног закона, као што су многе празнине старог закона попунили, тако су и на добар ред пажњу обратили. За то су они, а по њима и аутори нашег пројекта, пренели у други део наређења о надлежности суда у стечају и о случајевима када се стечај отвара.

Не би било удесно да се сада задржавамо на свима одељцима, које смо споменули. Ми узимамо овде само одељак о оспоравању ранијих дужникових послова. У првом пројекту — напред смо споменули да је први пројект пре неколико година израђен — онако као и у аустријском стечајном закону од 1868 год., цео овај одељак садржавао је једно само наређење, у коме се за расправу ових питања упућивало на наређења општег грађанског закона. Да су сама наређења грађанског закона недовољна у аустријској судској пракси брзо се увидело, и одавно се тамо почело настајавати да се потпуније одредбе пропишу. Врло често се дешава, да дужник падне под стечај пошто је најпре све удесио тако, како ће неке повериоце нарочито општетити. Има послова које дужник пре стечаја учини, а који велика утицаја имају на целокупно стање његово, тако да се на њих мора особена пажња обратити. Те послове он може предузети са непоштеном намером да повериоце општети, а може их предузети и без непоштене намере. За те послове треба да има нарочитих наређења и зато је у Аустрији један закон од 16 Марта 1884 год. обухватио све те правне послове и донео наређења како ће се оспоравати ранији дужникови правни послови, те је тиме проширио и постојећа наређења стечајног закона. Наређења тога закона од 1884 године која се стечаја тичу, унесена су у садашњи пројект, и она у њему сачињавају цео одељак

о оспоравању ранијих дужникових правних послова. Указујући овде изворе из којих је црпљен садањи пројект ми држимо да чинимо услугу свима онима, који зажеле пројект у појединостима проучавати.

Велики значај ових наређења привућиће, не сумњамо, нај-озбиљнију пажњу наших одличних правника у скупштини. Многа наређења можда ће претрпети знатне измене, а многа ће можда из пројекта сасвим ишчезнути. Не задржавајући се на појединим одредбама, ми ћемо се овде послужити изводом из једног чланка, који по нашем нахођењу лепо резумира главне црте аустријског закона од 1884 год., а према томе и одзјка у нашем пројекту: о оспоравању ранијих дужникових послова. Има три главне групе узрока, вели се у томе чланку,¹⁾ са којих се може неки ранији дужников посао поништити. 1. Кад је посао учињен сасвим са рђавом намером, која је и другој уговарајућој страни била позната, да оштети своје повериоце. Ово се односи на послове за 10 година назад. 2. Кад је оспорени посао бесплатан, интерес поверилаца иде пред интересом поклонопримца или легатара. Ово се односи на послове за 1 годину назад. 3. Када посао није ни мало учињен са рђавом намером, али је учињен у добу сумњивом, стечају врло блиском, када дужник извесно већ није био у стању да измири своје повериоце. Са свима који су тада с дужником уговарали, поступа се као да су уговарали по објављеном стечају. Ова сумњива периода траје некад 6 месеци а некад 1 годину. — Дакле главни су узроци за поништај ранијег дужниковог правног посла, по пројекту: злонамерни споразум уговарача, бесплатност посла и неизбежност стечаја. Ако потражимо наређења у садашњем нашем стецитном поступку о ранијим дужниковим правним пословима, наћићемо их: у § 25 другој тачци (допуна од 15 Новембра 1864 год.), где смо упућени на § 303 под *a* грађ. закона (допуна од 5 Маја 1864 год.); у § 25 трећој тачци (такође допуна од 1864 год.); у § 26, где смо такође упућени и на § 565 грађ. зак.

¹⁾ в. чланак Жила Шаламела о аустријском закону од 16 Марта 1884 год. у *Annuaire de Législation étrangère* за 1884 год. стр. 290.

(допуна од 1864 год.). Ту је све што се у садашњем стечајном поступку наређује у цели осигурања поверилаца од извесних радњи дужникових које су намерно управљене против интереса поверилаца. А кад се пажљиво проуче дотична наређења у пројекту увиђа се да се систематски тежи ограничењу несавесне радње дужникове, дајући повериоцима могућност да ју пониште.

У другој глави говори се о тражбинама у опште. Овде је најпре изложен ред којим тражбине у стечају иду, и то, прво се прописује правило о повраћају ствари, т. ј. како се има иставити ствар, која маси не припада. О овоме се суди по општим правним основима, и ствар или њена цена враћа се сопственику, (чл. 63 и 64 пројекта). У садашњем нашем закону овај одсек носи назив: тражбине по праву сопствености.

За тим се у пројекту прелази на тражбине масених поверилаца, и ту се прописује да се из дужниковог имања најпре исплаћују масени дугови, и одређује се који се дугови сматрају за масене дугове (чл. 65 и 66).

Обезбеђени повериоци искључују у границама својих тражбина личне повериоце од наплате из добара, која за залогу служе. Они могу још у колико би имали и личних тражбина противу дужника тражити наплату и из опште стечајне масе, као лични повериоци (чл. 67). Одсек који говори о тражбинама обезбеђених поверилаца, осим опште одредбе (чл. 67) има још три засебне групе наређења: А. Право на засебно намиривање из непокретних добара (чл. 68—74); Б. Право на засебно намиривање из покретних добара (чл. 75 и 76); В. Засебно намиривање из рудокопног имања (чл. 77). Лични повериоци дужникови намирују се из опште стечајне масе. У ову улази целокупно стечајно имање, у колико не би служило за намирење обезбеђених поверилаца и наплату засебних масених дугова (чл. 78). Лични повериоци подељени су у четири реда (чл. 79—84). Други одељак ове главе говори о тражбинама с обзиром на лична својства поверилаца, и то у првом одеку о тражбинама дужникове жене а у другом о тражбинама страних држављана.

Цела ова глава лако се даје упоредити са садашњим стечајним законом: срањујући ова наређења са наређењима гл. II

садашњег стедишног поступка која носи назив: Закони распоред тражбина против стедишне масе, налазимо иста наређења у бољи ред и систем доведена, негде мало проширена, негде нека празнина испуњена, а врло мало налазимо битних измена. Напоменућемо као доста значајно да се у пројекту међу личне повериоце не увршћују „деца пропалице, која 14 годину нису навршила за нуждни судом одредити се имајући трошак на њих ово до те године издржавање“ (§ 19 т. 1 сад. Стец. Пост.), ни „супруга за удовички, њој по брачном уговору припадајући ужитак“ (§ 19 тач. 2 сад. Стец. Пост.).

У *трећој глави* овога првога дела говори се: О правним дужниковим односима по свршетку стечаја. По свршеном стечају дужник добија право да слободно располаже својим имањем (чл. 89). Ранији повериоци могу тражити наплату из оног имања, које би дужник после свршеног стечаја стекао (чл. 90). За неоспорене у стечају тражбине или оспорене али у стечају утврђене тражбине, наплата се може тражити из споменутог имања без вођења новог спора са дужником; ово повлашћење престаје у случају новог стечаја (чл. 91). Од свега овога изузима се свршетак трговачког стечаја принудним изравнањем (чл. 92). Односно уживања грађанских и политичких права дужникових после стечаја, важе одредбе грађанских, политичких и казених закона.

С овим се завршује материјални део овога законског пројекта. Ту је и крај првога дела. У другоме делу износе се наређења која се форме тичу и описује се целокупно поступање у стечају. Да пређемо на тај други део.

* * *

Други део пројекта бави се поступањем у стечају. У *првој глави* говори се о редовном стечајном поступању, и то прво о надлежности у стечају (чл. 94—96). У овоме одељку дододирјују се и питања међународнога приватнога права, која се у неким стечајима могу јавити, и даје се тим питањима нужно опредељење. Изречено је начело да за то важе међународни уговори, а кад ових нема: а), покретност нашег грађанина, која се на

страни налази, унеће се у стечајну масу, и заложна права, која су у Србији или на страни стечена на ту покретно т, расправиће се по овом закону; б), покретност каквога странца који се у Србији налази, улази у стечајну масу код страног надлежног суда, и овај о њој чини распоред по законским прописима своје државе; стечена у Србији заложна права на ту покретност саопштиће суд страном стечајном суду, да их он при распореду узме у вид; в), расправа стечаја над непокретним имањем припада оној држави у којој се имање налази. Ако страна власт не би издала потпуно покретност, онда ће се у Србији радити по основима узамјамности.

Други одељак говори о случајевима у којима се отвара стечај (чл. 97—101). Овде ћемо приметити да по пројекту не може суд сâм, ако ма један поверилац не тражи, отворити стечај нетрговцу. За трговце је другче наређено у чл. 240 пројекта, а на име, да суд може и сâм трговцу иди трговачком друштву стечај отворити, кад се на поуздан начин увери да је плаћање обустављено. Пројект у томе погледу, врло коректно, одступа од садашњег стечајног поступка, јер по овоме (§ 3 тач. 2) може суд и сâм да отвори стечај без разлике да ли је дужник трговац или не. „Да се отвори стечај нетрговцу, вели Лоран, на захтев једног повериоца, ништа природније. Но може ли суд по дужности и нетрговцу стечај отворити? Ово отварање, признато за трговца, изузеће је од општег права, основано на обзирима јавне корисности; потребно је да се осујети превара и упропашћење имања, што је све лако могуће да се деси кад није ту поверилац. Али за нетрговце могле би се појавити злоупотребе, кад би се овако велико право суду оставило. Докази да један трговац не може да плаћа налазе се много лакше, но за нетрговца; забране, протести, јевтина распродаја, све то сигурно опомиње трговачки суд. Међу тим најчешће само пронесени глас може известити суд за нетрговца, а пронесени глас увек је опасан доказ. А какав ће он бити ако га је политичка страст изазвала? С друге стране, број је поверилаца једнога трговца значајнији, ангажовани интереси доди-

рују јавни ред, а то оправдава да се судска власт по дужности умеша.“¹⁾)

У трећем одељку говори се о обзнани стечаја (чл. 102—104); за тим, у засебним одељцима: о стечајном комисару, староцу масе и поверилачком одбору (чл. 105—108); о стављању печата и пописивању масе (чл. 119—127); о тражби еписка који обухвата имање и дугове дужникове (чл. 128 и 129); о мерама у погледу на дужникову личност (чл. 130—134); о утврђењу тражбина (чл. 135—169); о управи и продаји масеног имања (чл. 170—179); о полагању рачуна о управи (чл. 180—184); и о свршетку стечаја (чл. 185—222).

Остављајући коментатору да се на свима наређењима овога закона специјално задржи, ми сада покушавамо да покажемо општи изглед овога законског пројекта. Зато се и ограничавамо скоро само на општим напоменама.

Државна власт, која у стечају има да развије главно своје делање, то је стечајни суд. По пројекту има послова које врши сам стечајни суд, а има их, и то врло много и врло значајних, за које стечајни суд одређује једнога свога судију као стечајног комисара.

Стечајни комисар нова је за нас установа. „При отварању свакога стечаја, суд ће једнога од својих чланова одредити као судског комисара за стечаје. Стечајни комисар руководиће самостално стечајем и водити надзор над радњом свију лица, којима је поверена управа стечајним имањем. Он је нарочито позван да издаје све наредбе и решења која овим законом нису задржана за стечајни суд. Њему ће све власти бити на руци у вршењу ове дужности. Ко не буде задовољан његовим закључцима може се жалити стечајном суду“ (чл. 105).

Стечајни комисар имаће дакле да врши контролу над целокупним радом у стечају; његова је такође дужност да припрема и олакшава брзу и сигурну расправу стечаја. Многе послове он ради самостално и дефинитивно, многим опет он има дати добар

¹⁾ F. Laurent: у споменутом Avant-Projet, T. IV стр. 398 и сл.

правац. Он у неку руку посредује између поверилаца и дужника, а труди се и да измири врло разнолике интересе, који се у стечају могу јавити. Он је орган који треба да стаје на пут злоупотребама у стечају, да отклања преваре, и да трага за злоупотребом, ако је ма у чему примети. Радња старатеља масе, као и радња поверилачког одбора треба да подлежи снажној контроли стечајног комисара. Ово је особено потребно кад се приступа продаји масеног имања. Његова је дужност врло озбиљна, и од тога какав је стечајни комисар зависиће у многome добра и правилна расправа стечаја. За то у једном распису аустријскога министра правде од 25 фебруара 1869, налазимо односно стечајног комисара и ове напомене: „Чистота карактера, искуством прибављена особита окретност у пословима, потпуно познавање наредба овога закона, и спрема партија и органа стечајне управе одмерено понашање, а не тесногрудо или опет снисходљиво, то су захтеви и јемства без којих ће стечајни комисар једва успети да задобије потпуно поверење и поштовање свију фактора, који у стечају суделују, и само на то ослоњен он ће моћи своју тешку дужност у духу новoga закона срећно извести“.¹⁾

Стечајни комисар заузима место оног одбора, који по § 37 садашњег нашег стечајног поступка, прима пријаве поверилаца и пред којим се стечајно поступање развија.

Као разлог за постојање нарочитог стечајног комисара признато је то, што би тешко, а често и немогуће било да цео суд врши озбиљан надзор над стараоцима и да контролише све радње у стечају. Овај је надзор много остварљивији и много поузданији кад га врши један судија, који управо и припрема све што је за расправу стечаја потребно. Међутим приметимо да у садашњем немачком стечајном закону, који је новији од закона, из кога је овај пројект извађен,²⁾ нема стечајног комисара, и његове дужности отпавља стечајни суд.

¹⁾ в. у делу Dr. Karl-a von Kissling-a: Die österreichische Concursordnung, стр. 352.

²⁾ Немачки је стечајни закон од 10 фебруара 1877.

После стечајног комисара, значајан положај у стечајном поступању заузима *старалац* масе. Старалац може бити привремени и стални; поставља га стечајни суд. Он може имати и свога заступника. Ако природа и стање масе захтева, може се поставити и више старалаца. Старалац је заступник поверилаца и администратор масе. Он је дужан пронаћи масену имаовину и дугове, старати се да се имаовина у масу унесе и осигура, а дугови да се пречисте и утврде нарочито испитивањем пријављених тражбина, дужан је водити спорове како за масу тако и против ње, па тицали се они целе масе или засебних њених делова (чл. 110). Он може узети у помоћ јавног правозаступника, ако сам не би био правозаступник (чл. 111). Старалац, по пројекту, има да отправља исте дужности, које су у садашњем стечајном поступку прописане за старалоца и за браниоца масе; браниоца масе у пројекту нема.

Поверилачки одбор у главном је саветујуће тело, но и он може у неколико контролисати радњу старалоца масе, и кад какву неправилност примети, дужан је то одма јавити стечајном комисару (чл. 118).

У одељку у коме се говори о *мерама у погледу на дужникову личност*, налазимо, да одма при отварању стечаја, стечајни суд има да реши: хоће ли се дужник ставити у притвор због подозрења о бегству. Доцније то може суд решити само на предлог једнога или више поверилаца или старалоца масе, а после избора поверилачког одбора, само на предлог одбора или поверилаца. Дужник се може притворити још: ако неће да поднесе списак имања, ако неће до положи заклетву, или ако се налазима стечајног суда упорно опире. Притвор не може бити дужи од године дана.

Стечај се свршава (једанајести одељак чл. 185 и сл.): прекидањем, споразумом поверилаца, поравнањем, деобом масеног имања.

Поравнања може бити само ако пристају сви масини и сви стечајни повериоци. Они од поверилаца, који не пристају на поравнање, морају бити потпуно измирени, или обезбеђени у слу-

чају да су им тражбине оспорене (чл. 188). Ово се односи на стечај нетрговаца. За њихове повериоце не може више бити принудног равнања, нити се мањина мора придружити поравнању које већина учини. Но за трговачки стечај постоји принудно изравнање или судско изравнање. Овоме има места ако то дужник предложи и повериоци законском већином гласова на то пристану. Последице овога изравнања простиру се и на оне повериоце, који нису пријавили своје тражбине у стечају, или нису пристали на услове изравнања (чл. 248).

Против ове разлике изражава се Лоран ¹⁾ овим речима: „Нема смисла правити ову разлику. Ако је трговачко поравнање обавезно за мањину, тако треба да буде и са поравнањем код нетрговачког стечаја. Јер заједнички интерес поверилаца и дужника захтева, да закон не застане пред опозицијом мањине, која не разуме свој прави интерес. Што је корисно и праведно кад је дужник трговац, треба да је корисно и праведно и кад дужник није трговац.“

Садашњи наш стецитни поступак не чини, у погледу принудног изравнања разлику, да ли је дужник под стечајем трговац или не, и за оба случаја прописује принудно равнање (§ § 67 и 69).

Поред редовног стечајног поступка, пројект допушта и *скраћени стечајни поступак* за извесне случаје. Наређења о овоме налазе се у другој глави, овога другог дела у пројекту (чл. 223—231). Скраћеном стечајном поступку има места кад год стечајни суд то за потребно нађе, због незнатности стечајне масе, или ограниченога дужниковог саобраћаја, а нарочито кад стечајна маса, по одбитку интабулисаних, прибележених или заложених тражбина не износи више од 1500 динара. Наређења о скраћеном стечајном поступку нису извађена из аустријског закона; тамо их никако и нема.

Трговачки стечај обухваћен је у трећој глави. У појединим одељцима ове главе опредељена су лица на која се про-

¹⁾ у спом. делу стр. 424.

стире трговачки стечај, и судска надлежност у трговачком стечају (чл. 232—234); за тим су прописане засебне одредбе о отпочињању трговачког стечаја (чл. 235—247); па о свршетку стечаја принудним изравњањем (чл. 248—286); и најзад, о последицама трговачког стечаја у погледу на дужникову личност и повраћај дужникове способности (чл. 287—294).

Под стечај може неко пасти, било због несрећних околности, које су изазвале неуспех у његовим пословима, било опет због своје неумешности. Но много има случајева када се стечај изазове рђавим владањем, онога који се туђим капиталима користи, његовим раскошним животом, па баш и његовом опредељеном вољом да се туђим новцем на непоштен начин обогати. За овакве људе прописује се у казненом закону казна за дело банкротства. Но осим казне за банкротство и у неким стечајним законима прописује се казна за извесне дужнике.

У *четвртој глави* овога пројекта говори се о казнама. И то, најпре за трговце одређена је казна до три месеца затвора, кад за престанак плаћања не јаве суду по пропису (чл. 295); до једне године затвора, ако по јавном престанку плаћања, измире једног повериоца на штету других, или му бољи положај даду (чл. 296); иста казна одређена је тада и за повериоца (чл. 297). У сличним случајима дужник нетрговац и његов поверилац казне, се затвором до годину дана (чл. 298).

Казне за ова дела изриче стечајни суд, по кратком саслушању оптуженога, а на тужбу стечајног комисара. Против таквога решења стечајнога суда подноси се жалба касационом суду у року од десет дана.

На крају пројект садржи још одредбе: о благодејањима невино пропалих дужника, закључне одредбе у стечајном поступању, и прелазна наређења.

Такав је у целини пројект за нов стечајни закон. Да ли ће овај пројект у опште изићи из ове скупштине као закон, за-

висеће у првом реду од стручне оцене коју он у скупштини добије. Ако се пројект у начелу усвоји, не сумњамо да ће се на његову редакцију обратити озбиљна пажња, јер има много чланова који су доста нејасно формулисани.

2. Децембра 1887.

БАШТИНА И СВОЈИНА

или

КОЛЕКТИВИЗАМ И ИНДИВИДУАЛИЗАМ КОД СРБА

НАПИСАО

МАТА РАДОСАВЉЕВИЋ

(НАСТАВАК)

2. Фактор имовински.

Част друга модерног грађанског законика говори о *правима стварних*, а глава прва ове части о *стварима и правима на ствари*; у §-у 182 одређује се већ шта је то фактор а шта предмет имовински. Овај параграф гласи: „под именом ствари разумева се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, а на потребу човеку служи“. — Красна дефиниција! — Модерни законодавац место да позитивно говори, он негативно изврће: ствар је оно што није човек, човек је оно што није ствар.

Кад би неко наиван био, па површно узимао и тумачио речи модерног законодавца, могао би мислити, да се овај законодавац уздигао на неко идеално, човечанско, па чак и божанско гледиште, те да отуда свет учи шта треба да буде фактор а шта предмет имовински, у самој ствари пак овај законодавац упао је у физичко блато до гусе.

Чудити се човек мора, да овако говори модерни законодавац, који је своју мудрост поцрпео поглавито од старих Римљана. Зар модерни законодавац не зна да и човек може да буде предмет имовине, *ствар у законом смислу*? — Да би се о томе уверио упућујемо га на историју Римљана, када је код њих ропство владало. Роб је ствар, предмет имовине, у римским законцима. Ако се модерном законодавцу више допада српска него ли римска историја, онда га упућујемо на чл. 42 Душановог законика, где се каже: „и отроке што имају властеле, да су им у баштину, и

Њихова деца у баштину вечну“. — Социјална природа (друштво људско) црпи елементе свога састава из своје средине и из нижих светова¹⁾ (аноргански и органски свет). Како се ови елементи међу собом распоређују и састављају, зависи од друштвене организације. — И тако устав земаљски и закон грађански могу често тумбе да окрену природне појмове; могу да понизе човека до звера и скота и да га изједначе са физичким стварима, а могу опет да га подигну на право достојанство његово. — Имовински појмови потичу из — историје и социјологије, а не из физике.

Но ми се не можемо заносити за модерним законодавцем, ни његове погрешке редом исправљати. Ми смо рекли, а при том и остајемо, да је код старих Срба *иородица* а код модерних *личност* фактор имовински (правно лице).²⁾

Испитујући наследство старих Срба упознали смо баштину као чврсту основу која прелази са поколења на поколење и на којој се породично нагомилање управо и врши. Ако је баштина од искони једноставна т. ј. ако се није цепала ни делила, онда је сва породица на тој баштини, а предмети имовине припадају тој породици. Ако се баштина делила, онда се и породица према тој деоби цепала, а на исцепаним деловима породично нагомилање и даље се продужавало све у једноме и истоме правцу, а по једној и истој системи.

Породица је појава органске природе; она спада у ред виших и највиших (социјалних, надорганских) организма и агрегата. Није дакле никакви крпеж ни трпеж. Основе своје има у човеку као физичком створу и друштвеном фактору. Постоји од незапамћених времена, с тога је за нас и наше испитивање дата чињеница.

По броју чланова својих породица може да буде *ипроста и јединична* или *збирно и сложена* (разграната, развијена). Како је

¹⁾ Види почетак ове расправе.

²⁾ У данашњем друштву нема *бесправних лица*, али има много лица без *стварних права*. Модерни законодавац регулисао је само права, а за ток ствари он се ни најмање побринуо није. Какве се све ствари на модерну пијаци износе, није нам задатак овде да испитујемо. Да по данашњим законима човек не може бити предмет имовине то стоји (§ 18 и § 213); али да је по данашњим законима *рад* човеков ствар или боље рећи *роба* која се на модерној пијаци продаје, и то стоји. Да се пак *надница* не полудара са *производношћу рада*, свакоме је познато, који зна основе и азбуку народне економије.

породица органске природе, то се она налази у току непрекидног оплођавања и рапђења т. ј. органског множења и делења, услед чега се и ствара породични агрегат. Главна особина овог агрегата јесте, да збирна породица може на јединичне да се дели и цепа, као што и обратно јединичне могу у збирне и сложене да се развијају. Ово наизменично множење и делење породице јесте њена природна особина, појављује се, или бар може да се појављује, свуд и у свима друштвима, где год породица влада и постоји, а припада јој ван економије и имовинских појмова, породици, као чињеници друштвеног живота у опште.

Доведено у свезу са имовинским појмовима ово природно множење и делење породице добија свој облик, јер имовински појмови регулишу тек породичног намножавања, а ствара особености економног живота.

Ако је законима земаљским наређено, да се имовина не може делити, онда поред свега свог природног множења и делења породица не може никако да се цепа, а сво природно множење и делење њено појављује нам се као просто нагомидавање породичних чланова на тој недељивој имовинској целини (агрегат). Ово је система тако зване недељиве имовине.¹⁾ Збирна породица овде је правило, јединична никако се и не појављује, а имовина заснована је на начелима апсолутнога колективизма.

Ако је пак деоба имовине земаљским законима дозвољена, онда је и деоба породице могућа, и породица заједно са имовином може органски да се дели и грана. Ово је система тако зване слободне деобе.²⁾

Система слободне деобе има три ниансе:

Власт имовинска не може да се дели, а да се у исто доба и предмети имовине међу собом не цепају. Ово је система недељиве имовинске власти, која је владала у старо доба код Срба, а која се још заснива на начелима колективизма.³⁾ Код ове си-

¹⁾ Пример недељиве имовине, али погрешне и осујећене системе, даје нам указ наместништва књажевског достојанства од 18-ог Јула 1839 год. (В.Л. 484). У овом указу наређује се, да се сваки члан породице, који из задруге истуни и део узме, суду као кривац спроведе. Овај указ погрешан је већ због тога, што хоће систему недељиве имовине да заснује на начелима индивидуализма.

²⁾ Слободном се ова деоба назива за разлику од тако зване тајне деобе, која се поред свег милитаризма и законске строгости у Војској граници често догађала.

³⁾ Ову систему уносимо овде старом законодавцу за љубав.

стеме (бар у почетку) збирна је породица правило; а јединична је одвећ редак изузетак, привременог и прелазног је значаја, док се у збирну не развије. Но због слободне деобе колективизам може непрестано да се распада, док се у крајњем реду не сведе на самосталне јединице, што ће рећи да је индивидуализам на вратима.¹⁾

Власт имовинска мора да се дели, ца ма предмети имовине у целини остали. Ово је система дељиве имовинске власти, која влада код данашњих Срба, а која се заснива на породичноме индивидуализму.²⁾ Код ове системе владају напоредо и збирна и јединична породица. Но због слободне деобе збирне се породице непрестано на јединичне цепају, док у крајњем реду јединица и апсолутни индивидуализам не преовладају.

Најпосле трећа нианса јесте система апсолутне деобе, код које се породица заједно с имовином непрестано дели и цепа, тако да се збирна породица никако и не појављује. Ова система заснива се на начелима апсолутнога индивидуализма, а влада код данашњих народа на западу.

Система недељиве имовине и система апсолутне деобе јесу два крајња екстрема. Система недељиве имовинске власти и система дељиве имовинске власти чине прелазе и средине између ова два крајња екстрема. — Строго узевши имамо овде само две системе: *колективизам*, коме је представник система недељиве имовине, и *индивидуализам*, коме је представник система апсолутне деобе. — Система недељиве имовинске власти јесте колективизам у своме распадању, а система дељиве имовинске власти то је непотпуни и недовршени индивидуализам.

Ми ћемо овде у главном да испитамо систему недељиве имовинске власти, да би упознали баштину, а систему дељиве имовинске власти, да би упознали *својину*, онакву као што се она у модерном грађ. законикау појављује т. ј. *недоношче* модерног законодавца.³⁾

Из целокупне ове поделе имовинских система јасно се види какви фактор имовински може да буде породица.

¹⁾ Но и код овакве јединичне породице колективизам је још видљив, јер синови имају са оцем једнака права на имовину.

²⁾ Ову систему уносимо овде модерном законодавцу за љубав.

³⁾ У модерном грађ. законикау влада још појам недонесене и недовршене *личне имовине*; модерни законодавац није остао потпуно веран своме идолу *својини*.

Остављајући на страну систему недељиве имовине, на коју ћемо се доцније нарочито повратити, код онакве баштине каква нам се она у српској историји појављује, влада колективизам. Власт имовинска уступљена је овде породици у опште. У породицу се рачунају,¹⁾ сем изумрлих чланова којих је власт имовинска смрћу њиховом и престала. сво постојеће поколење, па и сво потомство њихово којих се власт имовинска рађањем стварно зачиње. Како се чланови породице рађају, тако на баштину ступају а имају једнака права са својом браћом, очевима, стричевима, дедовима, у опште свима члановима породице који о једној баштини живе. Ова равноправност и за оне чланове породице који се тек имају родити, могућа је једино при колективизму, јер код својине и индивидуализма већ влада имовинско искључавање.²⁾

Говорећи о баштини треба знати:

а) да власт имовинска припада породици, т. ј. да је овде *породица* фактор имовински;

б) да је овде реч о породици у опште а не о појединим поколењима и члановима њеним. Број чланова случајна је појава, може да варира, па чак и на јединицу да се сведе, што све природу имовине ни најмање не мења.³⁾ Индивидуа и њена права посве се губе у породичној целини;

в) да сви чланови породице имају једнака права т. ј. да су међу собом равноправни у имовинском погледу.

Неке доказе баштининог колективизма изнели смо већ код *наследства*. Онде смо видели да је власт имовинска уступљена породици у опште, и да само као таква т. ј. у недељивој целокупности својој (не пак у деловима и разломцима) прелази са поколења на поколење. Овде да наведемо даље доказе баштининог колективизма, што нам српска историја даје.

Чл. 31 Пољичког статута гласи: „и да браћа али ини деоници докле се год не разделе, тада им је све заједно, и добро и зло, и корист и штета, и дузи коме су дужни и ко је њима

¹⁾ Да су само мушки чланови носиоци имовинских права, напоменули смо већ код *наследства*.

²⁾ Кад се имовинска власт једанпут већ подели, па ма било то само фиктивно и идеално, наступи искључавање; а за потомство не остаје ништа, сем вероватности могућег наследства.

³⁾ Имовински појмови зависе од закона земаљских, а не од броја чланова у породици.

дужан, то им је *оућено заједно*, докле се не разделе“. — *Оућено заједно* значи: *колективно*; а почем је овде реч о *браћи* и *иним деоницима* који сви из једног корена потичу, то је онда *породични колективизам*.

Такође из законика за Војену границу, нарочито из §§ 16 и 31 јасно се види, да је баштина појам колективне имовине.

Даљи доказ баштиног колективизма јесте тај, што се у старо доба она делила по главама, а не по коленима; и што су синови имали једнака права са очевима, те су могли да траже деобу кад год су хтели. Примере овакве својини неприродне деобе по главама без икаквог обзира на степене сродства, имовинско искључавање и право представљања виђамо често још и данас у животу српском, у пркос свима наређењима модерног грађ. законика. Деоба по главама бар се у неколико слаже са колективизмом, јер се заснива на равноправност и међу члановима породице који на баштини живе, а деоба по коленима никако.

Па и органска међусобна веза особених својстава може нам такође послужити као доказ колективизма.

Као сувишни доказ колективизма могли би још и то да наведемо, да по српском закону и обичају, *браћа али или деоници* кад су се једанпут поделили, ма колико се они доцније опет удруживали, мирили, живот и имање мешали и бркали, ма колико тежили да од самосталних делова својих поново створе стару целину, то им више за руком испасти не може, већ оваква целина остаје вечити крпеж и трпеж, остаје целина којој је основа уговор а не народни обичај.¹⁾ Задруга вуче корен свој или од искони, или постаје деобом (органском сисијом) старе задруге, или се најпосле самостално али природним путем развија из инокоштине: заснива се на породичном животу и народном обичају, а не на уговору; није никакви крпеж, већ је органски развијена појава, а живи својим особеним економним животом.

Баштина је појам колективне имовине; власт имовинска уступљена је породици у опште. Целокупна породица што на баштини живи јесте фактор имовински, а имовина заснована је на начелима колективизма. Сво природно множење и делење породице (њено органско рашћење) појављује нам се и овде као просто нагомилане чланова на имовинској целини. У старо доба владала је збирна породица (задруга) те отуда и појам колективне имовине. Но имовинска система остаје иста и кад се збирне

¹⁾ Издељена задруга уподобљава се расеченом хлебу.

породице изумирањем или деобом на јединичне сведу. Како код старе задруге тако и код старе инокоштине влада система недељиве имовинске власти, која по суштини својој припада колективизму.

Породица је збирна појава и органска или тачније надорганска целина; елементи састава њеног доведени су у тако чврсту међусобну унутарњу везу органску, да нам се она само у збирној и органској целини својој као фактор имовински појављује, а чланови породице или елементи збира посве се губе у тој целини, и ни један од њих не може самостално ни засебно право да положе ни на какви (ни стварни ни идеални) ма и најмањи део, ни на какву ма и најмању мрву породичне имовине. Ова целокупност збира породичног као имовинског фактора рефлектира се код предмета имовине, и ствара се појам недељиве имовинске власти т. ј. имовина појављује нам се као једноставна целина без икаквих унутарњих делова и разломака имовинске власти. Баштина је дакле само спољње ограничена и засебна целина, а у унутрашњости њеној нема и не може бити никаквих делова ни разломака имовинских. Како је баштина појам вечне имовине, то је и недељивост имовинске власти вечне природе, и траје док породица случајно не изумре, или тачније док се појам о имовини не измени.

Власт имовинска уступљена је породици у опште, и није апсолутна¹⁾; породица је опет вечне природе, не може у напред крај да јој се зна, с тога су делови појединих чланова неодрељиви, а међусобног унутарњег имовинског искључавања не може бити. О одређеном, па ма само и идеалном или фиктивном делу каквом, овде не може бити речи, а исто тако ни о искључавању; нико не може никог да искључује у имовинском погледу нити стварно нити идеално, јер природа имовине све ово не дозвољава. Према овоме у унутарњим имовинским односима нема никаквих делова нити икаквог искључавања међу члановима породице, с тога и не може да буде икаквог разграњавања имовинске власти, а сваки члан породице стоји на целокупној породичној имовини; све је опште и заједничко у старој српској породици, а ова општност заједничке имовинске власти тиче се чак и последњег, до скончања баштине.

¹⁾ Да имовинска власт није апсолутне природе уверићемо се код даљег и трећег особеног својства.

Имовинска власт на баштининој целини недељива је т. ј. имовинска власт не може се делити а да се у исто доба баштина не распада. Појам тако зване фиктивне или идеалне деобе имовинске власти код баштине немгућ је. Када се баштина распада, добијамо нове самосталне баштине, код којих су имовинске власти опет недељиве целине. Ово распадање баштине може да иде до крајности, а сачињава њено разграњавање. При томе своме распадању и разграњавању баштина задржава своје карактере и особине баш и онда када се колективизам сведе на самосталне јединице, јер деоба је проста сисија агрегата, а није никакво уништење или измењивање старог живота нити старе имовинске системе. Ни код старе просте и јединичне (инокоштине) нема још никаквих делова нити икаквог имовинског искључавања; синови имају једнака права са оцем својим на имовину, а могу деобу да траже кад хоће.

Стари Срби живели су особеним економним животом. Код њих је владала баштина заснована на писаном или бар обичајном праву. Ово је особена система недељиве имовинске власти, а породица је фактор имовински. Стари живот ствара се чим извесна добра (земље куће и т. д.) у имовинску власт породице дођу. — Овде је реч о породици у опште, како простој тако и сложеној или збирној. И у једном и у другом случају владају једни и исти закони земаљски (једна и иста имовинска система), и код једне и код друге појављује се баштина. Отуда: инокоштина развија се у задругу, као што се и обратно задруга на инокоштине цепа, све по једној и истој имовинској системи, системи недељиве имовинске власти. Имовинска власт већ и у клици својој садржи особине и карактере своје системе. — Стари живот гаси се кад се појам о имовини измени. Та измена имовине бива услед измене старих закона и старог обичаја.

Но система недељиве имовинске власти спада у ред *слободне деобе*, с тога и баштина може увек да се дели, кад раздор и неслога у породици (било збирној било јединичној) преовлада, и кад чланови породице деобу захтевају, а врши се према случајном броју мушких глава. Оваквој деоби *основа* је задругарска равноправност, а *услов* отсуство имовинских делова и имовинског искључавања. Деоба је овде сасвим *случајна* појава (кад неслога и раздор у породици преовладају, и кад задругари неће у заједини да живе).

Вредно је овде напоменути, да карактеристику колективне имовине носе у себи не само физички непокретна добра, као: куће, земље, ливаде и т. д., већ и физички покретни предмети,

као: коњи, волови, плугови и т. д., јер све је то *оућено заједно* у српској породици, и оно *што се тбље*, и оно *што се не тбље*.¹⁾

Питање даље наступа *кад, где и како* је овај породични колективизам имовине у историји српској постао и развио се?

У засебној расправи, *Еволуција српске задруге* део први, ми смо показали и објаснили, како је ова имовинска система постала и развила се још у најстарије предисторијско доба за време сточарства. Тада је породични колективизам стварао читава племена. Но да, овде је реч о породици и баштини, а не о племену и племенштини (жупи). Баштина се тек појавила на извесном степену економне еволуције, јер сточарска племена и првобитни сељани још немају појма о баштини. — Па у своме зачетку ни баштина није била посве самостална и независна. Ово је најпре био интегрални делић братства, а породично нагомилање извршило се још у братству. Тек кад се братство распадне, добијамо појам самосталне баштине, али у исто доба имамо већ и нагомилању породицу на баштини. Породични је колективизам само делић и огранак племенског колективизма, а постао је распадањем и деобом овога. Прве задруге нису се развиле из самосталних инокоштина, већ баш на против инокоштине су најпосле постале и то распадањем и деобом задруга. Но и код старе инокоштине влада иста имовинска система, баштина. Цар српски кад даје земљу неком инокосном оцу, он је даје у баштину, т. ј. да имају једнака права и отац и син и унук и праунук, дакле породици у опште. Кад се колективизам развије, па кад се ово писаним или само и обичајним правом утврди, па постане закон за свакога, онда престаје реч о другим каквим имовинским појмовима, док се ови не развију.

Против системе недељиве имовинске власти стари законодавац апсолутно нигде није грешио, јер нигде није наредио да *личност* буде фактор имовински. Он је био потпуно свестан баштине и њеног значења. Шта више стари законодавац у толиком је степену познавао баштину и њену природу, да је не назива више баштином кад почне да се измеће и да врдара.

Нужно ће бити да упознамо на овоме месту у кратко и остале имовинске појмове старих Срба, који су постали баштининим изметањем, а који су били обично узредна имовина, и врло се лако понова у баштину претварали. — Овамо спада:

Куљеница. — Баштини супротни појам о имовини. Док баштина вуче корен свој *од ископи* или бар *од ирвих*, куљене-

1) чл. 29 Пољског статута.

ница нема никаквог корена. Новопривављена и купљена је имовина (тековина).¹⁾ Може да припада колективно свима члановима породице, или оделито и искључно поједином члану и његовом огранку.²⁾ Постала је изметањем баштине услед *продаје*, а врло се лако *наслеђивањем* опет у баштину претвара.

Прђија. — Баштини супротни појам о имовини. Носи у себи карактер оделите и апсолутне имовинске власти. — Страна је реч, али се код Срба одомаћила, и значење јој се још и раширило. Употребљава се у два значења, једном ширем, а другом ужем смислу речи. — У ужем смислу речи значи исто што и *мираз*. Самостална и оделита је имовина. Не улази никако у састав породичне имовине. Задобија се женидбом, а припада извесном члану и његовом потомству. — У ширем смислу речи означава сваку оделиту и самосталну имовину, која искључно неком члану и његовом потомству припада. Не улази никако у састав породичне имовине, а задобија се тековином (личном). Оличени је егоизам (прђија и прђијање), с тога је у српској породици одвећ омрзнута имовински појам.³⁾ Често је узрок и повод раздору и деоби. — И прђија се наслеђивањем лако претвара у баштину, кад се извесни члан и његово потомство из двоје из породице, и на прђији образују нову кућу.

Купљеницу и *прђију* многи сматрају за клицу својине, што је посве погрешно, јер купљеница и прђија само су измеци и ђубре од баштине. Из тих изметака и тога ђубрета увек се само стари живот (колективизам) рађа, докле год стари закон и стари обичај владају. Својина је постала и развила се постепеним и систематичким измењивањем и преображавањем баштине, а не из којекаквих изметака и којекаквог ђубрета. Својина је као и баштина главна имовина у друштву, основа друштвеној организацији.⁴⁾

Да пређемо сада на *својину*.

¹⁾ С тога и носи карактер апсолутне имовинске власти.

²⁾ У овом другом случају купљеница је исто што и прђија у ширем смислу речи. „И у сих'зи селех у црковних у гори што се находи купљеница или прђија жупска, да ју држе; а што се обрета у жупе купљеница или прђија црковних људи, да си ју такође држе.“ (Повеља цара Душана, Гласник XV стр. 282).

³⁾ У српској породици влада алтруизам.

⁴⁾ Баштина и својина јесу појмови о супротним правима, о супротним имовинским системима. — Купљеница и прђија нису никакве имовинске системе, већ су узредна имовина, а прелазног и привременог су значаја, док се у баштину не претворе и не развију. — Данас се појмови купљеница и прђија утопили у мору својине.

Личност је код својине фактор имовински т. ј. власт имовинска уступљена је лицу, а главне особине ове власти јесу имовински апсолутизам, одређени део и искључавање, јер се у §-у 211 грађ. законика каже: *Све ствари, добра и права, која Србину припадају, јесу његова својина или сопственост, које ће рећи, да је сваки Србин савршени господар својих добара, тако да је он властан, ова по својој вољи уживати, с њима по вољи располагати, и свакога отуда искључити, наравно по пропису закона.*

Овај параграф одвећ пространог је значења, односи се како на модерну задругу тако и модерну инокоштину, јер: *Под именом лица (особе) узима закон свако човечије створење. — Па и сам збир или свезу више лица јединствених у призрењу права која они у заједници имају, као што је задруга, сматра закон за једно морално лице (§ 36).*

Појам о имовини је исти (сопственост, својина) како код модерне задруге тако и модерне инокоштине, јер: *Задруге сматрају се у призрењу својних односија као једно лице морално, и уживају у скупу (чланова својих) сва права као и инкосни (§ 54).*

Питање даље наступа, шта је то: наравно по пропису грађанског законика, т. ј. која и каква ограничења ставља модерни законодавац србиновом савршенству личног имовинског господарства? Другим речима: у колико је имовински појам, који у модерном грађ. законнику влада, недонесена и недовршена својина?

Код западних европских народа, где влада начело апсолутне својине (система апсолутне деобе), имовина носи у себи породични карактер само у колико је она наследна; ван тога индивидуа је савршени господар (фактор) имовински, и породица нема никаквог имовинског значаја; имовина заснива се на начелима *апсолутног индивидуализма*. — Но код Срба влада још породични живот и задруга (система дељиве имовинске власти), а Србиново имовинско господарство почива још у породичним оковима; имовина заснива се на начелима *породичног индивидуализма*. — Између та два појма, *апсолутне* и *недонесене* својине, постоје и неке разлике.

Ми ћемо овде да наведемо што је за нас најважније.

Задруга је онде где је смеса заједничког живота и имања свезом сродства или усвојењем по природи основана и утврђена (§ 507).

Овај параграф јединствен је у своме роду, највиши степен до којег може бркање физике и економије да одведе.

У овом параграфу не само да се модерни законодавац одрекао свог идолопоклоничког обожавања својине, већ је и у свим супротни екстрем пао, те задругу у небеса подигао, придевајући јој и она својства која она *искључиво* нема, и која припадају и свима осталим заједништвима, јер не само задруге већ и све остале економне заједине јесу *по природи основана и утврђена*; разлика пак лежи у томе што код задруге влада сродство и што се она заснива на народном обичају, а код осталих заједина ових услова нема.

У другом погледу модерни законодавац, баш у овом истом параграфу, задругу је до крајности понизио и по његовом обичају у физичко блато бадио, назвавши је *месом*. Да се овај законодавац као љубитељ физике постарао да мало боље упозна природне науке, он би знао шта је то *смеса*, шта *анорганско* а шта *органиско јединење*, шта опет потпуни и савршени *организам*, па неби смео задругу *месом* називати нити је *смеси* уподобљавати. Појмови модерног законодавца јесу *смеса* или боље рећи *збрка* физике, социологије, права и економије, а задруга је *организам*, живи створ надорганске природе.

Место толике хуке буке и толике збрке требао је модерни законодавац у овом параграфу казати: *Задруга је особена врста надорганских створова — апсолутна заједина економна,¹⁾ заснована на породичном животу, а утврђена народним обичајем — што се сад и писаним законима санкционише.²⁾*

У модерној задрузи, као и у модерној инокоштини, влада *својина* (§ 54 и § 211). Власт имовинска *апсолутна* је природе, и као таква у целини својој припада најпре породици као правноме лицу (§ 508 и § 510); у исто доба она се органиски разграђава (цепа и дели), те припада појединим задругарима у деловима. Ови делови јесу одломци и разломци породичне имовинске власти, али су међу собом органиски срасли, т. ј. органиским су путем из породичне целине постали и развили се. О њима

¹⁾ Шта је то апсолутна заједина, види § 215

По овоме параграфу заједина може да буде или *апсолутна*, или само *рго form*. —

Апсолутна заједина може да буде заснована на *колективизму*, или на *индивидуализму*.

Модерна задруга заснива се на начелима индивидуализма (§ 510 и § 522).

²⁾ У §-у 31 закона за Војену границу овако се каже:

Патриархалан живот граничара заснован на народном обичају ставља се под заштиту закона.

се говори мал' да не у сваком §-у главе XV,¹⁾ а у §-у 522 ови делови међусобно регулишу се и називају се *сопственошћу* или својином. И ако се власт имовинска овде непрестано цепа и дели, ипак зато предмети имовине остају непрестано целина, јер деоба је фиктивне и идеалне природе, а сваки задругар стојећи управо на своме фиктивном делу имовинске власти, мора да стоји у исто доба на целокупној породичној имовини (система дељиве имовинске власти). На основу ових делова бива и међусобно (разуме се опет фиктивно) искључавање, услед чега деца мушка пре навршене 15 године немају особита дела, но заузимају место и право свога родитеља (и кад је овај жив) по опредељењу општем (§ 518). Деоба имовинске власти фиктивна је, али је правило које не трпи изузећа, а врши се увек кад умре задругар, који има дела и имовинских права. Стварна деоба бива по изузећу, кад задругари то захтевају, а врши се према разграњавању имовинске власти (*по коленима*).

Код модерне инокоштине не може још да буде речи о разграњавању имовинске власти, јер је породица јединична: али постоји имовинско искључавање, јер деца за живота оца свога немају имовинских права. Кад отац умре, ако браћа у заједини остану, ствара се задруга,²⁾ а имовинска власт у исто доба почиње да се грана.

Да је задругарски део појам недовршене и недонесене сопствености или својине јасно се види већ из тога, што овај део није и не може да буде у породичној целини самостална и засебна имовина,³⁾ већ је увек само размер учешћа у целокупности породичне имовинске власти,⁴⁾ т. ј. почива у оковима породичне целине, поред свег тог што се у §-у 522 сопственошћу или својином назива, и што § 211 наређује да је сваки Србин савршени господар од својих права и добара, *што ће рећи — sic, шта ће рећи?* — *Недовршена својина* то ће рећи: да личност као имовински фактор почива још у оковима породичне целине, — то ће рећи: да *задружним добром* без сагласија свију

¹⁾ види ову главу у грађанском законнику.

²⁾ § 492. Наследницима стајаће на вољи, или поделити се, или у заједини неподељени остати.

(Да се задруге не развијају због маловажних узрока —)

³⁾ Код осталих заједина (*pro forma*) може.

⁴⁾ Дели се и то фиктивно (у идеји) само власт, а предмети имовине остају у целини.

задругара један или други, па ни сам домаћин, није властан самостално ни *природно расиологати*, још мање пак *продати* га или *задужити* (§ 510).

Но са продавањем и задуживањем прелазимо већ на треће особено својство, а овде да наведемо још и то, да се код модерне инокштине траг недовршене личне имовинске власти познаје једино још по *наследству*,¹⁾ јер и овде влада право мушког приоритета, што је неприродно личној имовини т. ј. својини — али је природно системи дељиве имовинске власти, и влада како у модерној инокштини тако и модерној задрузи.

У колико је модерни законодавац постао неверан своме идолу *својини*, у толико је створио модерном српском друштву природне имовинске појмове, јер код данашњих Срба још влада породични живот и задруга; с тога и овакве појмове морамо да назовемо *природним*, и ако они у самој ствари нису ништа друго него недонесена и недовршена својина. Личност као фактор имовински није још потпуно развијена.²⁾ Породични живот и задруга стављени су под особиту заштиту земаљских закона (§ 42), само што је та заштита одвећ ништавна.³⁾

3. Предмети имовине (економна добра).

Говорећи о фактору ми смо испитивали власт имовинску и природу њену у односу њеном спрам фактора имовинског, а овде ћемо да обратимо главну пажњу још и на предмете имовине, те да испитамо, власт имовинску и природу њену у односу њеном

1) Као даљи траг недовршености модерног имовинског појма, а особину системе дељиве имовинске власти, могли би навести још и то, што се *мираз* са мужевљевом имовином слива и претапа у целину, а није самостална женина имовина као код западних народа. У томе и лежи разлика између мираза и самосталне женине имовине. Модерна западна породица јесте криљена целина самосталних делова. Код Срба влада још мираз, а на западу не. — Каква су наређења модерног српског законодавца по овом предмету, види главу XXVIII грађ. законика.

2) И код инокштине ако ни по чему другом оно бар по наследству може се познати недонешеност њена, јер наследство није засновано на правоме личном начелу.

3) Ово и није никаква заштита, већ је само на особени начин регулисани имовински појам, по чему се овај појам разликује од општих римских појмова (бар у неколико).

спрам предмета имовине.¹⁾ Односи су овде у толико компликованији, у колико још и предмети имовине у нарочито дејство и функцију ступају. Да видимо како закони земаљски у овоме погледу власт имовинску регулишу, и какву природу услед тога предмети имовине добијају.

Власт имовинска потиче од фактора, а односи се на извесне предмете. Фактор (породица — лице) овде је власник или господар (у једном случају *баштиник*, а другом супротном случају *соиственик*), а предмети имовине стоје у његовој власти. Природа односа или имовинска система може да буде двојака, што зависи (разуме се) од земаљских закона:

а) Власт имовинска у односу њеном спрам предмета имовине може да буде *ограничене* природе, тако да власник или господар (било ово збир или јединица) не може предметима вољно или слободно т. ј. *неограничено* да располаже. Веза односа је овде тако тврда и чврста, да предмети остају у сталној и непрекидној власти факторовој, не могу од господара свога да се одвајају нити да трчкарају. Ово је система *ограничене имовинске власти*, код које су предмети имовине *неотуђиве* природе. Природа имовинске власти регулисана је овде према природи и условима производње. — Система ограничене имовинске власти постаје системом *ограничене имовине* кад се још и величина имовини законом земаљским одреди и регулише.

б) Власт имовинска у односу њеном спрам предмета имовине може да буде *неограничене* природе, тако да власник или господар (било ово збир или јединица) може предметима вољно или слободно т. ј. *неограничено* да располаже. Веза односа и ако је овде потпуна и савршена, ипак зато предмети имовине не морају да остану у сталној и непрекидној власти факторовој, већ постају чудовишта у природи, могу од свога господара да се одвајају и да трчкарају.²⁾ Ово је система *неограничене имовинске власти*, код које су предмети имовине *отуђиве* природе. Природа имовинске

¹⁾ Фактор имовински се овде као познат узима.

Овај фактор може да буде *збир* (као што је случај у задрузи), или *јединица* (као што је случај у инкоштини). — Односи који у *збиру* (међу елементима и чињеницама збира) владају такође су нам већ познати.

²⁾ Неке „ствари“, као *коњ, во, крава* и т. д. и ако се физички непрестано крећу, не могу никако од имовинског фактора да се одвоје; друге опет „ствари“, као: *кућа, земља, њива, ливада* и т. д. и ако су физички непокретне, могу од фактора да се одвајају, и да трчкарају по природи.

власти регулисана је овде према условима и природи *воље* или боље рећи *самовоље* власнике. — Система неогратичене имовинске власти постаје *системом неограничене имовине* кад закони земаљски величини имовине никаква ограничења не стављају.

Дуго се у науци мислило да је неограниченост власти опште својство имовинско т. ј. да је ово својство природно, и да припада свакој имовини без разлике. Овоме на против кад су упознати имовински појмови и других народа, и кад је критички упознат и испитан историјски постанак и развитак разних имовинских појмова, увидело се, да имовинска власт сама по себи и природи својој, још више пак услед писаних закона, може да буде и ограничене природе, тако да се предметима имовине не може по вољи у промету располагати. Тако на пр. *илеменишина* (жупа) сама по себи и природи својој, не отуђива је, једно што у прастаро доба кад је овај појам владао земље не имаћаху вредности у промету, а друго што племена не могу своје земље да продају ни поклањају, јер се то не слаже са племенским опстанком и начелима племенске целине и самосталности. Исто тако и *сеоски потеси* у старој сеоској заједини неотуђиве су природе. Па и код оних народа, где је појам приватне имовине већ овладао, али где су имовински појмови удешени према правим и истинским потребама извесних друштвених редова и сталежа и природи и условима производње, не пак према некаквим чисто психичким категоријама (воља, самовоља) и некаквом лажном и уображеном имовинском савршенству, налазимо примера ограничене имовинске власти а неотуђивих предмета. Доказ о томе нам је *баштина* ког старих Срба. Овоме на против као пример посве разуздане и неограничене имовинске власти можемо навести *својину*, код које су сви предмети отуђиве природе. — Предпостављајући дакле да предмети имовине имају већ вредности у промету, даље још од земаљских закона зависи да ли ће се овим предметима моћи слободно и вољно располагати или не. Шта више чудновата и мистичка⁽²⁾ је моћ и сила земаљских закона,⁽¹⁾ јер између осталог ова закони могу извесним „стварима“ вредност да даду, или да им бар увеличају, те тако да их оживотворе и у промет унесу и

¹⁾ Друштвени живот је одвећ сложен (јер је ово највиша потенција у могућој еволуцији силе и материје), с тога многе појаве из овог живота обичном лаичком оку готово као некаква необјашњива тајна изгледају, често и онда, кад је реч о најприроднијим истинама и законима. Овај мистицизам увеличавају нарочито формални земаљски закони, кад се са природним законима исплићу и природни ток ствари мењају.

онда, кад ове ствари саме по себи и природи својој а без оваквих наређења законских никакве вредности у промету неби имале.¹⁾

Према овоме неограниченост имовинске власти није природно имовинско својство у ономе смислу у којем поборници и обожаваоци својине обично то узимају; оно је природно само извесним имовинским облицима и извесним имовинским системама н. пр. својини. Чудити се човек мора да у слободном и вољном располагању предметима поборници и обожаваоци својине хоће непрестано да виде неки особити степен имовинског савршенства. Зар стари баштиник није савршени господар и власник својих добара? — и зар је воља или самовоља као чисто психичка категорија меродавна за имовинске појмове и њихово савршенство?

Од оваквих предрасуда и оваквог уображења није слободан ни модерни законодавац. Он у § 211 не само да је изнашао *најсавршенији* (?) имовински облик, *својину*, камен мудрости, већ је овај појам и накарадио. Но како су у овом параграфу још и разна општа имовинска својства побркана, нека нам се дозволи, да га скраћено, у колико нама треба, овде наведемо.

„Све ствари, добра и права, која Србину принадлеже, јесу његова својина или сопственост, које ће рећи, да је сваки Србин савршени господар од својих добара, тако да је он властан с њима *по вољи располагати* — наравно по пропису закона.“

Савршенство и несавршенство чега? —

Одговор је врло кратак: *Србиновог господарства.*

А у чему се састоји савршенство Србиновог господарства?

Одговор је врло прост и јасан: *да је он властан својим добрима по вољи располагати, наравно —*

Нека нам модерни законодавац опрости, али ово није истина; јер испитујући имовинског фактора ми смо видели, да савршенство господарства модернога Србина почива још у породичним оковима. Део и право на део јесте само фикција модернога задругара и модернога законодавца, и задругар свој део само задужити

¹⁾ У економној науци чини се разлика између *стварне* и *финиране* или уображене вредности.

Као пример фингиране вредности могли би да наведемо *меницу*, која сама по себи и природи својој, као парче хартије, нема готово никакве вредности.

Исто тако и властеоска фикција, врховно господарско право, што га властела средњег века на људе и земље имађаху, уображена је вредност, јер не увеличава народно богатство.

може (§ 515), а никаквим *задружним добром* без сагласија свију задругара не може се ни *природно* још мање пак *вољно* располагати (§ 510).

Јест, али модерни законодавац у своме законнику ставља извесна ограничења својини и слободном располагању, јер у овом §-у вели: *наравно по пропису закона*.

Какво *наравно!* — Никакво *наравно*. — *Нарав* својине не трпи никакве окове и никакво ограничавање. Права *својина* то ће рећи потпуна слобода у располагању — ово је оличена *самовоља* — а својина модернога законодавца несавршена је и недонесена, баш за то што су у грађ. законнику извесна ограничења својини прописана и стављена. Бар модерни законодавац који је својину ограничио и неприродна својства наметнуо јој, требао је из овог параграфа оно „савршени“ да изостави.

Но сем тога што у овом параграфу својину ограничава и намеће јој неприродна или ненаравна својства, модерни законодавац није ни у избору речи ни познавању природе својих појава довољно јак ни сретан, јер то што се добрима може вољно и неограничено располагати, није савршенство господарства, већ је оно што се у науци зове *имовински апсолутизам*.¹⁾ Дакле (не *савршени* већ) *апсолутни* господар треба да гласи и звони овај параграф, и тада би сваки Србин чуо и знао, да је *економни апсолутизам* карактерна црта *својине* — али не баштине.

И поборници својине заједно са модерним законодавцем имају још образа да нам говоре о економном савршенству и слободи, кад имовинску систему своју заснивају на апсолутизму! Слобода и апсолутизам, таман два појма! — Ако се права слобода састоји у ограничењу себе самога и у самоопредељењу, не пак у самовољству и подјармљивању другога,²⁾ онда је баштина појам природне, а својина појам дегенерисане имовине, баш за то што је код баштине имовинска власт ограничена и регулисана према природним односима и условима производње, не пак према самовољи и прописима психологије. Да су поборници својине и модерни законодавац испитали мало боље и тачније *савршенство господарства*, они би знали, да ово савршенство условљава ограничену

¹⁾ Савршенство господарства јесте комбинација свију онштих својстава, те према томе припада како баштини тако и својини.

²⁾ Главне карактеристике модерне економне слободе јесу: имовинска разузданост, економни бес, и неограниченост имовинске власти.

власт и неутуђиве предмете, јер чим предмети клизну из власти господарове, омакло и срушило се и господарство над њима.

Но термин *располагати* потребује детаљнијег објашњења.

Природно располагање јесте располагање у смислу првог и последњег дела народне економије.¹⁾ Овакво располагање јесте опште имовинско својство и не спада овде.

Овамо спада вољно или самовласно располагање, располагање по прописима психологије, а у смислу трећег дела народне економије — *прометање добара*.²⁾ При оваквом располагању власт имовинска прелази од једног фактора на другог или предмети имовине излазе из власти једног фактора па прелазе у власт другог фактора. Ово располагање може да буде двојако: располагање у смислу *иродсвања* јесте такво пренашање имовинске власти или прометање добара, при којем се вредност за вредност а добро за добро даје — а располагање у смислу *иоклона* бива без те узјамности, просто гурање и наметање добара.

Но кад је вољно располагање пренашање и прелажење имовинске власти од једног фактора на другог, онда се по себи намеће питање: каква је разлика између наследства и овог вољног или слободног располагања?

Разлика је одвећ проста и јасна. Код наследства власт имовинска сама по себи и природи својој, а по одобрењу законодавчевом, често и против воље факторове, мора да прелази и да се пренаша по извесном природом породице прописаном а законима земаљским санкционисаном реду — а код неограниченог располагања ово прелажење и пренашање бива по вољи и милости факторовој, а опет законодавчевом одобрењу. У колико тестаменат може да одступи од интестатског и природног наследства (главе IX нарочито §-а 397), и може да садржи у себи елементе самовољства (глава XII), у толико је тестаменат неограничено располагање, а подлежи законима економним као и сва остала неограничена т. ј. слободна и вољна располагања у опште; т. ј. тестаменат је могућ и у оноликој мери, у колико то закони земаљски дозвољавају.

Ми ћемо овде да расправљамо само располагање у смислу *иродавања*, а сва остала неограничена (слободна и вољна) распо-

¹⁾ У првом делу народне економије говори се о *производњи*, а у последњем о *погрошњи*.

²⁾ У трећем делу народне економије говори се о *промету*.

лагања остављамо на страну, почем једни и исти закони економни вољом човековом у економном свету владају.

Воља или слободно и вољно кретање у првоме реду категорија је из *психологије* или *психофизике*. Ово својство припада човеку као највишем и најсавршенијем створу *органске* природе. У даљем вишем и највишем *надорганском* свету вољно кретање као *рад човеков* потенцира се до значаја друштвеног,¹⁾ постаје друштвено јединично кретање,²⁾ али тиме знатно природу своје психофизичке самосталности мења, јер *вољност* прелази и претвара се у *закон друштвени*.³⁾ Друштвом људским владају друштвени закони, а не воља човекова. Друштво је увек извесна *система кретања*, а јединично кретање у друштву мора баш по тој системи да буде. — Но система друштвеног кретања може разна да буде, што за собом повлачи и разне форме у друштвеној организацији, разлике у кретањима.⁴⁾ Тако система формалнога т. ј. законом санкционисаног кретања може са природом ствари (природним кретањем) потпуно да се подудара,⁵⁾ а може и то на одвећ разне начине од тога да одступа⁶⁾ — што све зависи од *писаног*, или ако овог нема *обичајног* права.

Бар у економији са свим смо на чисто, да кретање мора да буде у потпуном складу и сагласију са системом прописаног тока реда, баш и онда кад је оно најприродније, јер и код природних

¹⁾ *Рад човеков* сам по себи и природи својој јесте психофизичко кретање. Тек живећи у друштву, човек постаје *друштвено биће*.

²⁾ Кретање друштвене јединице има се спрам целокупног друштвеног живота, као од прилике кретање органске ћелије спрам живота целокупног организма.

³⁾ Обично се каже, *закон је највиша воља*, т. ј. *воља* у највишој потенцији. — Но у овом случају реч *воља* само се по аналогији употребљава (као што се и сви остали термини из нижих наука у социологији увек само по аналогији употребљавају), јер друштво људско као надорганско биће *воље* нема. Психичка воља се у друштву људском потенцира и еволвира у крајњем реду до *закона земаљских*; т. ј. што је воља за организам човеков, то су од прилике закони земаљски за друштво (кад већ по аналогији мора да се говори).

⁴⁾ Форма и природа не мора да се подударају, те отуда разлике између *формалних* и *природних* закона.

⁵⁾ Кад се природа и форма подударе, онда се то зове *натурализам*.

⁶⁾ Ствари из природе трпе развојно регулисање у друштву.

економних закона, рецимо у *производњи*,¹⁾ рад човеков долази у непосредни однос са физичком материјом и другим радовима где се ток и ред кретању његовом одређује и опредељује, што управо законитост појава и сачињава. Као такви природни економни закон могли би навести, да се *рад* и *средства за производњу* условљавају,²⁾ јер производња не може без та два услова (чињенице) да се врши,³⁾ почем ово није никаква млатњава по ваздуху.

Но законодавац може својим наређењима, системом свога кретања, природне економне односе у друштву да мења. Може да створи такви ред и поредак, да се *рад* у власти једног фактора, а *средства за производњу* у власти другог фактора појављују (*капитализам*). — Може и тако да нареди, да *средства за производњу* буду целина, а имовинске власти разних фактора да се у односу своје на тај предмет међу собом комбинују (*феудализам*).

Особена имовинска својства имају основе своје у законима земаљским. Ако се у фактичком друштву неком наређења формалних закона са природним економним односима и законима подударе, то је за друштвену организацију случајна ствар. Но ова случајност припада *праву баштином* (натурализму), а не *праву сопствености*, јер капитализам није баш најприроднија система економних односа. Народи и векови имали су посла да створе ову систему (право сопствености, капитализам), да исткају и исплету мрежу, која ће под маштом законог реда и поретка највеће неправде и највећа одступања од природних ствари у себи да закључава.⁴⁾

Модерни законодавац унео је у економни живот *вољу* као меродавну за модерни имовински појам (својину), и то онакву, као што ју је у психологијама нашао.⁵⁾ Тиме је учинио *дресчеку* неправду природи и природним економним законима и појмовима, али је тиме задахнуо и створио свој идеал *својину*, ако не баш

¹⁾ Овај пример узимамо Милу за љубав, јер и Мил признаје да производњом владају, или бар могу да владају, природни економни закони. — Да ли може да буде природних економних појава и закона у другом делу народне економије, и који су појмови такве природе видиће се из целе ове расправе.

²⁾ Кад законодавац извесна добра за неутуђива прогласи, тиме онда ова природни однос законом санкционише.

³⁾ Види коју хоћеш народну економију.

⁴⁾ Капитализам је претворило *рад* радеников (најамничарев) у *робу*.

⁵⁾ *Вољно располагање* то се зове у економном свету *слобода*, и то у ружном смислу речи, као разузданост и неограниченост.

у целокупности оно бар у клици њеној, јер имовина чим је овај дах у себе примила почела је да бесни и да блуди.

Но погрешно би било мислити да је модерни законодавац могао при стварању својине од психолошких прописа да одступи, јер тиме би ју само наказио и накарадио,¹⁾ почем је својина сама по себи и природи својој таква.²⁾ Такву природу одредила јој промисао божија,³⁾ која ју је, кад је имовинске појмове стварала и делила, због њених нечовечних и незаконних дела проклела, да нигде и никада економног мира нема. —

Баштина је напротив сама по себи и природи својој појам ограничене имовинске власти, а предмети имовине овде су неотуђиве природе. Ова природа њена још је јаснија, видљивија, сталнија и тврђа, кад се она законима земаљским санкционише.⁴⁾

Баштина црпе природу своју из тога :

а) што је она интегрални делић племенштине, па мора да носи у себи оне карактере што и ова. Племенштина се није у крајњем реду исцепала на самосталне баштине за то да би се земље продавати могле, већ што је према природи производње и земљишта српског то неопходно нужно и кориено било. Дозвољавамо да је појам *приватне* имовине са свим природан српској производњи, али ово не условљава имовински апсолутизам.

б) Што је појам баштине постао још у прастаро доба кад предмети имовине не имађаху вредности у промету, те је имовинска власт сама по себи и природи својој била ограничена. Првих трагова неограничене имовинске власти налазимо под феудализмом, што је потекло из системе ове организације и тада владајућих појмова о имовини и слободи.

в) Што су непокретна добра (земље, куће и т. д.) битни услови тежачке производње, па ова производња без тих услова не може да се врши. Услед тога се ови предмети у тежачком животу за дуго време, баш и онда када су у промету вредности већ добили, као највећи аманет чували и прелазили су са поколења на поколење. Са гледишта природних економних закона неприродно је да су предмети баштине имовине отуђиви, јер се

1) Као што је у самој ствари и учинио.

2) Код својине је власт имовинска *неограничена*.

3) Сам појам својине носи у себи овакву природу.

4) Ограничавање имовинске власти законима земаљским нужно је тек онда, кад предмети баштине имовине вредности у промету добију.

то не слаже са начелима *имовинског интегритета*¹⁾ --- а природно може бити да се продају производи земљеделске производње и то само у оноликој мери у колико ови производи нису неопходно нужни за живот и производњу тежачку.²⁾

г) Што је баштина појам колективне имовине. Особена својства стоје у међусобној органској вези. Баштина је појам породичне имовине, а власт имовинска уступљена је породици у опште. У породицу се рачуна сем извесног поколења још и будуће потомство па чак и последњи. С тога власт имовинска не може да буде апсолутна, јер тиме би могла права потомства да се крње, почем продајом предмети имовине прелазе у туђу власт. *Сам појам колективизма условљава ограниченост имовинске власти.* Да би баштина *вечна* била, мора да буде неотуђива; јер појам баштинине вечности не слаже се са апсолутном владавином.

д) Што се услед продаје појам о имовини мења, баштина се у купљеницу претвара. Ово је факт *историјски*, који има и потпуног *теоријског* оправдања.

Формалних и историјских доказа за ограниченост имовинске власти а неотуђивост добара, имамо у Пољичком статуту и у закону за Војену границу.

Чл. 73 Пољичког статута гласи:

„Закон од племенштине јест ово: што је стара баштина, која је остала од првих, онај који ју држи, имају радовати и уживати, и о њој живети, да није подобно да ју камо страћи ни обрати без велике невоље, него како вели стари закон и обичај, да ју онде и остави, где ју је и застао.“³⁾

§ 16 царског патента а основног закона за Војену границу гласи:

„Земље граничарске деле се на *баштину* (Stammgut) и *вишак* (Überland).

У баштину се рачунају све оне земље које су сада у јавним књигама као баштине уведене. Ове земље заједно са кућама и осталим за газдинство нужним зградама сачињавају *стас граничарски* (Gränzsässigkeit).

¹⁾ Овај интегритет види код четвртог и последњег особеног својства.

²⁾ Према овоме ограниченост имовинске власти односи се, или бар треба да се односи, и на физички покретна добра, као коњ, во, крава, плуг, жито, кукуруз и т. д., и то у оноликој мери у колико су ова добра битни услови тежачког живота и производње.

³⁾ Значајно је што је овај статут писан још у феудално доба.

Баштина је по правилу неотуђива. Само у изванредним случајима може се она до трећине њене проценене вредности хипотекарно заложити, но у таквом случају дужност је општинског одбора да се стара, да дужник сем интереса још и неки сразмерни део главнице годишње отплаћује.

Тек кад не буде друге помоћи, и кад је нека породица себе осигурала добавом другог каквог стаса, или је примљена у другу неку граничарску кућу, може се баштина продати онима који граничарских права имају.¹⁾

Под *вишком* разумеју се „све остале непокретности које се по закону продати могу“.

Даље, из Пољичког статута особито пак чл. 102 јасно се види, да је код старих Пољичина баштина имала и меру своју т. ј. да јој је величина одређена била. По тој мери баштининој могли су Пољичани да познаду како су праоци њихови сеоске потесе међу собом изделили, јер ова мера била је у своје доба размер за деоба сеоских потеса.

За Војену границу ваља нам приметити још и то, да је онде владала система *ограничене имовине*. Из поменутог параграфа јасно се види, шта је то *стас граничарски*, а величина баштинина била је одређена — запремина њена у ланцима изражена — и у јавним књигама као неотуђива имовина уведена. Одређен је био *максимум* земаља што је нека граничарска кућа могла да има, а такође и обратно *минимум* до којег се баштина делити и распадати могла. Испод тога минимума деоба је била забрањена. —

Но погрешно би било мислити да је апсолутизам сам по себи кадар стару имовинску систему т. ј. колективизам да разори и уништи. Законском санкцијом апсолутизма чини се истина главна и основна погрешка против колективизма, али лако је увидети да се ова погрешка тиче само једнога својства, а не целокупне имовинске системе. Имовинска својства стоје у међусобној органској вези, с тога и при апсолутизму може колективизам још дуго у снази да се одржи, док се и остала особена својства законом не измене, док се колективизам у целокупности његовој не сатре и не уништи. Ова примедба умесна је, а и нужна, кад приступимо *феудализму*, да испитујемо погрешке старог законодавства против овог својства.

¹⁾ Модерни законодавац и поборници својине сигурно да ће знати које у Војеној граници могао имати имовинских права, и какве дужности је ово право са собом вукло.

Ми смо себи за задатак ставили да испитамо баштину као економни појам у опште, као имовински појам српскога народа, управо рећи српскога тежака. Но поборници својине са њиховим појмовима о природи имовине приморавају нас да се и у феудалне односе упуштати морамо, јер *феудална баштина* која је постала услед тадашње друштвене организације и услед тада владајућих појмова о племенитости и слободи, и која је била отуђива, могла би поборницима својине да послужи као основа и капитал за њихове теорије. С тога ево им имовински односи феудалнога доба код Срба, у најкраћим потезима. Да видимо шта је ту *отуђиво* шта *неотуђиво*, а шта опет *баштина* и *баштино право*.

Но чујмо најпре Мила, тог највећег поборника и протектора својине.

Феудална породица последња је историјска форма патриархалнога живота а изгубила се већ одавно.¹⁾

Овакве изјаве Милове нису баш најљубазније за модерног законодавца, јер овај законодавац зна много да нам прича о патриархалном животу данашњих Срба. Тако у модерном законнику постоји нарочита законска заштита, нарочити параграфи и нарочите главе у којима се патриархални живот регулише — но све то само је маштарија модерног законодавца, а у тој мрежи овај законодавац сакрива *индивидуализам* (право сопствености). Индивидуализам истина још није потпун и довршен, али је ток његовом развоју посве слободан, и сваким даном све се већма у српском народу развија, тако да је већ осетна потреба за измену грађ. законика у правцу савршеног индивидуализма. Модерни законодавац створио је такве односе у српскоме друштву, да се патриархални живот и задруга постепено а неосетно из народног живота све више и већма губе, док најпосле посве не изчезну; и тада ће се моћи тражити у слојевима наслањања прошлости српске. —

Но кад је феудализам последња форма патриархалнога живота, које је онда предходна ако не прва форма томе животу?

Без сумње да ће нас поборници својине упутити на *натурализам* као феудализму предходну форму патриархалног живота. Нас ће упутити поборници својине, а ми ћемо да упутимо модерног законодавца на натурализам, да изучава онде природне ствари.

¹⁾ Књига II, глава II, § 3.

Натурализам — феудализам — капитализам, јесу три фазе и форме из економне организације српскога друштва. У историјском развоју српскога народа ове три форме појављују се наведеним редом,¹⁾ а битно се разликују међу собом.

Па кад су то *разне* форме, како се онда оне по наведеном реду развијале т. ј. како се развио феудализам из натурализма, а како опет капитализам из феудализма?

Изменом форме што бива путем реформе или револуције, *разаројући* и уништавајући старе а подижући и стварајући нове форме и *законе*.²⁾

И заиста у овоме погледу феудални законодавац развио је особиту вештину, јер је народну *намеништину* претворио у *властeosку баштину*, а тежакe *баштинике* који живљаху некада у *божанственој слободи* у феудалне *работнике*.³⁾ Процес овог претварања назива се у историји српској *померошвање*⁴⁾ масе народа. Силна и моћна властела притисла све земље тако да за слободног тежака места готово у свој Србији нема.

Стари је законодавац прави вештак, јер је створио појам баштине и у властeosкој породици, где строго узевши производње ни нема; што је баштину уништио код тежака, то је за феудализам споредна ствар. — Модерни се законодавац у овоме погледу староме ни приближити не може, јер је баштину уништио свуд где ју је год нашао.

Но у другоме погледу модерни је законодавац прави вештак, јер је рад претворио у робу,⁵⁾ и то под мантилом некакве слободе

¹⁾ *Ронство* као нарочите системе економне организације у српској историји нема. *Прејем људски* био је код Срба забрањиван кроз сва времена, и сматрао се као акт насиља и безаконја; а оваквог насилника кад се стари законодавац докопао најмања казна му је била, да се строглаз обеси. (Друш. зак чл. 104, 105, 153). — Примере ронства налазимо само код неких поморских вароши које су по страноме моделу организоване биле. — Српски владоци су са оваквим варошима често и за једног човека односе прекидали. Ронство се не слаже са начелима српског заједништва, начелима братства, слободе и једнакости. — Они који доказују да је феудални *отрок* роб, износе нам доказе свога двоструког незнања: прво, да не знају шта је то *отрок*; а друго, да не знају шта је то *роб*. — *Отрок* има имовинских права на земљу, и властелин не може да га одваја ни продаје — *роб* нема имовинских права, и може да се одваји и продаје, — феудализам и ронство то није једно и исто.

²⁾ *Разара закон* — обичан израз у старим споменицима

³⁾ У работнике се рачунају најнижи редови: отроци, меропси и т. д.

⁴⁾ Обичан израз у старим споменицима.

⁵⁾ *Роба* то је предмет имовине.

и равноправности; што радник (најамничар) не добија у надници потпуни еквивалент за свој рад,¹⁾ то је опет за капитализам споредна ствар. — У овоме се погледу стари законодавац модерне ни приближити не може, јер изречно каже, да је човека претворио у предмет имовине.

И тако законодавци својим вештинама и маштаријама исплетоше и исткаше законске мреже, имовинске системе — у једном случају *феудално баштино право*, а у другом случају *право сопствености* — које је тешко размрсити, почетак и крај им наћи.

*Феудална баштина и феудално баштино право.*²⁾ — Искључно феудални и нарочити имовински појам и имовинска система феудалних односа. Основе своје има у феудалној организацији и тада владајућим појмовима (о разликама међу људима) и земаљским законима. Развио се у властелској породици, с тога му се атрибут *илемнито* обично и придева, а постао је отимањем и дегенерисањем народних и тежачких појмова о непокретној имовини. Односи се обично на *врховно посидирско право* што га феудална властела на људе и земље имађаху. — Да је дегенерисан појам о имовини види се јасно већ из тога, што је властелски а није тежачки, што припада искључно феудалном добу, и што у та времена маса народа и тежака није управо ни имала баштинских права на земљу, и ако је имала тврдих имовинских права и на овакве предмете; и ако су земље и у оно доба биле физички непокретне. Слободних тежака баштиника било је одвећ мало под феудализмом, па и онде где се они појављују, може се с разлогом у њихову *илемнитост* сумњати.³⁾

Главна карактеристика феудализма састоји се у томе, што појам *приватног* и појам *јавног права* теже непрестано да се поклоне и слију, те да постану једно и исто. Ово се нарочито примећује у временима феудалне децентрализације и анархије.

Под феудалном централизацијом цар је врховни и највиши господар свега народа и свију земаља. Сва Србија је управо ње-

¹⁾ Величина *наднице* не стоји у правој пропорцији са производношћу рада.

²⁾ Цео феудализам заснива се на баштином праву феудалног доба. По томе правцу цар се сматра за врховног господара свију Срба и српских земаља.

³⁾ Душанов зак. чл. 89: „Људи *земљани* који имају своју баштину, земљу и виногаде а вино да јест *рабочник* на томе месту онемо господару чије буде село.“

това дедина.¹⁾ Ову своју дедину цар је подигао покоривши многу разуздану властелу и *приобревши* многе земље. Кад је цар утврдио своју *власт* и своје *право* на све људе и земље т. ј. на сву Србију, онда се почео *целки* и за душе својих *верних*,²⁾ те је овима земље и људе давао и то на разне начине и под разним условима. Ако су пак ови верни већ имали имовинских права на људе и на земље, онда је цар то њихово право само потврђивао. Што је цар радио у великом, то су његови верни радили у мањем, те се тако феудализам *боље* утврдио, развио читав хијерархиски ред и низ властелства. У крајњем реду земље су уступљиване тежацима, разуме се, са извесним обвезама, што се зове *дати земљу на доходак*.³⁾ Вредно је овде напоменути, да онда кад је властелин *дао* тежаку земљу, да су ове земље постале тежакова наследна имовина, а властелин је имао *врховно господарско право* и на људе и на земље.⁴⁾

Земља и људи то иде заједно, не може једно од другог да се одваја, „које ће рећи“, да тежак не може земљу да отуђи, а ни властелин не може тежака од земље да одвоји нити пак земље да га лиши — тако је то феудализам утврдио, и надоргански, т. ј. без конопца, једно за друго чврсто везао.

Под феудализмом имамо у главном два појма о имовини, а то су *држава* и *баштина*.

Држава.⁵⁾ — Зависна и неслободна је имовина. Она мора над собом да има још и врховног господара којем баштинско право на државу и припада. Ако нема никаквог пречег врховног господара, онда врховно господарско баштинско право припада цару. Степен државине зависности разан је, како код које, што долази од разних могућих комбинација имовинских власти у феудално доба. Но у сваком случају постоји правило, да се државом вољно ни слободно располагати не може.

Свака баштина мора да буде у исто доба и држава, али свака држава не мора да буде баштина. Баштина то је држава

¹⁾ Mikl. бр. 9.

²⁾ За своју душу пекао се цар тиме, што је земље и људе давао црквама (види Miklošić бр. 9)

³⁾ Види повељу Ивана Црнојевића манастиру цетињском, Miklošić, Mon. serb. стр. 530.

⁴⁾ Тако то феудални закони наређују код Срба.

⁵⁾ Обичан термин у старим споменицима. — Но овај термин треба *битно* разликовати од модернога термина *државина*

par excellence, *племенита*. Сам појам баштине носи собом племенитост и слободу.

Баштина. — Слободна и независна је имовина. Истина и она је морала да даје соф и војску, да војује по закону, а за неверу могла се и узети,¹⁾ али спрам државе била је она и одвише слободна и независна, јер се њоме неограничено могло располагати: *дајемо им у баштину и племенито, да у њоме вољни и обласни како свака права и племенита господара.*²⁾ Сам појам феудалне племенитости и слободе носи собом неограниченост имовинске власти.

Под феудализмом имамо један предмет (кућа, земља, ливада и т. д.), а у најгорем случају бар два фактора: тежака — *работника*, и властелина — *баштиника*.³⁾ Имовинске власти овде се сустичу и истичу, а однос је овај:

Тежак *работник* — има имовинских права на земљу. Ово право његово посее је тврдо и наследно а нико му одузети не може.⁴⁾ Но работник је човек ниске и прљаве природе, управо рећи *земљан*, јер земљу само *држи* и *тежи*.⁵⁾ Неслободан је, везан за земљу,⁶⁾ а над собом има врховног господара (баштиника) којем разне *плате плаћа* и разне *роботе работа*.⁷⁾ Оваквом имовином не може се слободно ни вољно располагати, јер је ово *држава*.⁸⁾

Властелин *баштиник* — има врховно и господарско имовинско право и на земљу и на људе своје. Човек је благородне управо рећи племените крви и природе, јер земљом и људима

1) Mikl. бр. 141.

2) Mikl. бр. 225. — Даље доказе за отуђивост баштине феудалнога доба види Душанов законик чл. 88 и 89.

3) *баштиника* узимамо овде непосредно за то да би односи што простији т. ј. што мање компликовани били.

4) Душанов законик чл. 48 и 46.

5) Душ. зак. чл. 48.

6) Душ. зак. чл. 46. 47. 48. 181. — Код старих Пољичана није то баш тако било (види статут чл. 189), јер код њих је могао работник да напусти господара свога.

7) Душ. зак. чл. 48. 46. 47.

8) У неким крајевима српским и данас се непокретна тежачка имовина назива *државом*.

само влада и продаје их. — Њога? — земљу и људе т. ј. право своје. — Кад право своје прода, разуме се, да остаје без земље и без људи. — Слободан је (у феудалном смислу речи) и може својим правом *по вољи* да располаже: *да могу под цркву за душу подисати, у црквију дати, продати, хазирати, заменити, куд им је хотеније обратити; и у свему том да им царство не потвори.*¹⁾

Тежакова држава је *тврда* а и *наследна*, по њома се не може вољно располагати, јер феудални закони тако то наређују. — Према овоме, феудални закони одржали су *ограниченост имовинске власти* код тежачке породице у свој суштини и целини њеној; што се пак тежачка имовина не назива баштином, то долази од дегенерације народних појмова за време феудализма.

Феудална *баштина* била је напротив отуђива, јер она носи собом племенитост и слободу, а ово опет неограниченост у располагању. Тако то феудални закони код Срба наређују. Кад властелин своју баштину прода, те остане без господарскот права, може лако несрећа да му се случи, да и њиме *земљани* закони овладају: *и властеле који се обретају у цркве да ору свакога жита бедбу, и што узоре да завлачи; и сена да коси дан, и да га здене; и по стат винограда; и пут са игуманом.*²⁾ — Племство код Срба није било „савршено“, није било на тврдом основу подигнуто (као код других неких народа), баш за то што је баштина по српским феудалним појмовима отуђива.

Код прва два особена својства (наследство и фактор) нашли смо потпуну сагласност између српских народних и властееких феудалних имовинских појмова, а код овог трећет особеног својства налазимо знатних разлика и одступања, али само за властееску породицу — што долази, разуме се, од закона земаљских. Феудални законодавац грешио је себи и себи равнима и сроднима т. ј. *илемству*, што је дозволио да се код баштине његовог доба апсолутизам развије, али није грешио маси народа, јер баш због феудалне организације ограниченост имовинске власти се у тежачкој породици одржала.

И тако феудализам је сам собом и природом својом, природом своје имовинске системе и организације, заштитио патриархални живот и тежачку непокретну имовину од апсолутизма и

¹⁾ Мил. бр. 141.

²⁾ Повеља цара Душана, Гласник XV стр. 305.

навала модернога реда и поретка.¹⁾ Ова заштита истина сасвим је случајна и нехотична (јер феудални законодавац имао је сасвим другу циљ и намеру), али је тек права заштита, јер у наређењима феудалног законодавца крије се неotuђивост тежачке имовине, што је овај ред друштвени вековима сачувало од *аролетаријата*.²⁾ Овакво нехотично и случајно законско заштићавање тежачке имовине налазимо у свој Србији феудалнога доба. Пролетаријат и фукара то су управо чеда модерне друштвене организације, чеда својине, чеда обести и разуданости економне. — Мил је имао пуно право кад је рекао: *феудална породица посљедња је историјска форма патриархалнога живота*, јер патриархални живот и задруга заснивају се на начелима колективизма, овај пак условљава ограниченост имовинске власти, а не на начелима индивидуализма и апсолутизма. Задруга заснована на индивидуализму то је *злато* бачено у *кесаи*.

Но кад у борби око ограничености и неограничености власти, као природног имовинског својства, баштину феудалног доба морамо већ да жртвујемо, и да признамо, да је она услед тада владајућих земаљских закона отуђивом постала (што у осталом нико ни не одриче), онда је најпрече, да овај појам поклонимо модерном законодавцу, јер нама за наше испитивање дегенерисани појмови не требају, а модерном законодавцу и овакви поклон може од велике користи бити, јер ће га феудализам и врховно господарско право феудалнога доба научити, да је баштина појам о праву (а не конкретни појам и назив за физичке ствари), и да особена имовинска својства потичу из устава земаљског и закона грађанског. Кад се феудализам сурвао, растопило се и сво *феудално баштино право*, а сељаци опет постадоше и остадоше баштеници својих непокретних добара, док није дошао модерни законодавац са својом имовинском системом и својим појмовима о природи имовинске власти и о слободи.

У развоју историјског доба и појам економне слободе развоју се разумевао и тумачио:

Неотуђивост добара, а ограниченост имовинске власти, то је стари појам економне слободе, јер стари тежаци нису могли себе да сматрају за *економно слободне*, кад *куће*, *земље* и т. д. немају. Продати земљу, то је било код њих грех и срамота: они

¹⁾ Ток економног развоја сам собом носи отуђивост и непокретних добара, ако се ово законима земаљским не спречи.

²⁾ Модерни законодавац се за овакве ствари ни најмање побринуо није.

то називају „страћити“. — Ово и јесте прави и природни појам економне слободе.¹⁾

Отуђивост добара, а неограниченост имовинске власти, то је појам модерне економне слободе. Ово није права економна слобода, већ је имовински апсолутизам и имовинска разузданост.

Феудализам разумева економну слободу опет на свој начин. Властeosка имовина (феудална баштина) приближава се модерним појмовима,²⁾ а тзјачка имовина (држава) одговара старим појмовима о слободи и природи имовине.³⁾

Према свему овоме, баштина је појам ограничене имовинске власти а неотуђивих предмета — својина на против појам неограничене имовинске власти а отуђивих предмета — а првих трагова имовинског апсолутизма налазимо под феудализмом.

(НАСТАВИЌЕ СЕ)

РАЗВИТАК ЗВАНИЧНЕ СТАТИСТИКЕ

(СВРШЕТАК *)

Напредовање статистике као науке није остало без утицаја на званичну статистику. Чим је утврђен појам, биће, обим, предмет и метода ове нове науке, одмах је званична статистика добила други вид, јер је одбацила све, што је сметало њеном правом смеру, те је систематички и у масама почела посматрати све важније социјалне појаве.

У тој цели поникоше нарочите државне установе, тако звани статистички бироји. Ширење представничког система и јавности у државном животу донело је собом, да су и резултате статистичких посматрања и испитивања почели објављивати. Брзо се дошло до убеђења, да су ова посматрања важна и за владе и за народе. Владе су се њима користиле, јер су сазнавале снагу своје и стра-

¹⁾ У колико о слободи код овога својства говора бити може.

²⁾ Али се са овим појмовима не подудара.

³⁾ Незгода и терет за феудалне тежакe бејаше у томе, што њихова имовина не бејаше слободна у смислу општих својстава, т. ј. што је морала разне плате да плаћа, и разне работе да работа; а не у томе што тежак није могао њоме неограничено да располаже.

*) види бр. 12. стр. 431—434.

них држава, оне су могле финансијске изворе боље сазнавати и новчане терете правичније делити. Народи и народна представништва на против добили су прилике, да на основу бројних података контролног рад своје владе у свему а нарочито на економно-финансијскоме пољу.

Са почетком XIX века постала је организована званична статистика. Нарочите власти добиле су задаћу, да прибирају сав материјал, који се скупља код разних управних власти о фактичном стању и кретању народног живота и државе, те да тај прибрани материјал уређују и обрађују. Често су те статистичке управе биле овлашћене да, самостално или уз припомоћ административних власти, посматрају извесне појаве и прикупљају нужне податке. —

Луцијан Бонапарте основао је 1800 године статистички биро, који је развијао велику радњу. Бонапарте као консул врло је много полагао на статистику. Позната је његова изрека: *La statistique est le budget des choses, et sans budget point de salut public.* Под царевином ограничена је све више радња статистичке управе, док на послетку није сасвим престала. Ваљда би бројеви одвећ јасно говорили, како се тада владало.

И у другим државама постадоше у то доба статистичке управе, тако 1801 у Баварској, 1803 у Италији, 1805 у Пруској, 1810 у Аустрији и т. д. Ну велики наполеонски ратови, који су збунили све народе европске, спречили су сваки рад и развитак статистичких права.

Повраћај мира, а за тим, у још јачој мери, почетак уставног живота, корисно су утицали на развитак званичне статистике. И у апсолутним државама полагало се много на статистику и на њена испитивања. Сва ова радња међутим није доносила велике користи, јер су резултате истраживања држали у тајности. Та тајност у свима државним и административним пословима управо је карактеристична црта целе те епохе, која је наступила после наполеонских ратова. Тек од 1848 овладало је начело јавности као општи постулат.

Прво је пруски статистички биро ступио на јавност са својим великим публикацијама у години 1848. За тим дођоше остале немачке државе и државице, као и Аустрија.

У Белгији је 1831 основана статистичка централна управа, у којој је од 1841 Кетеле био председник. Ово је најугледнија установа за уређење и ред званичне статистике.

У Француској основао је Тијер 1834 главни статистички биро.

У Холандији установљена је статистичка управа 1848. У исто доба у Шведској, Норвешкој и Данској, а 1858 у Русији под управом Семенова. У Швајцарској постоји савезни статистички биро од 1860, а одечне управе имају у Берну и Лозану.

У Италији одликује се статистичка управа својим ванредним радовима и публикацијама. У Италији и Португалској преустројена је административна статистика.

У Грчкој основан је биро 1834, а у Румунији 1859.

У 1862 уставовљено је у Србији статистичко одељење у министарству финансије.

У Турској постоји такођер статистичко одељење при министарству финансије, али оно не објављује никакве своје радове.

У Вел. Британији нема праве статистичке управе. Али велики део статистичког материјала скупа се и објављује се у „плавој књизи“. У министарству трговине постоји на против нарочито одељење за трговинску статистику, које се веома одликује својим радом и својим публикацијама.

Ван Европе ваља споменути само рад статистичке управе у северо-америчким државама. Тако се редовно сваких десет година држи попис становништва, чији се резултати са многим интересантним детаљима свагда објављују.

Власти или управе, које се баве статистичким радом и истраживањем, различне су по своме устројству и по својој задаћи. Неке н. пр. пруске, прибирају само материјал од других административних власти, те га уређују, обрађују и објављују. Друге су опет у своме раду сасвим слободне и самосталне.

Потреба, да се дође до статистичких посматрања на свима пољима државног живота, донела је собом установу статистичких централних комисија. Оне се састављају из чланова разних административних власти и стручних теоричара; оне контролишу послове.

Има и великих вароши, које имају своје особене статистичке бирое, као Париз, Беч, Липиска, Берлин и т. д.

Поред статистичких бироа постоје на многим местима и друге установе, које врше статистичке послове. Овамо спадају пре свега статистичка удружења, која су много урадила пре него што су постали данашњи бироји. Вреди споменути нарочито статистичко друштво у Лондону и Паризу.

Разни одбори и удружења, која имају особене смерове и круг рада, често су за своју властиту потребу морали чинити извесна статистичка посматрања, која су по својој тачности од

опште користи, н. пр. пољопривредна друштва, трговачке и занатлијске коморе, саобраћајна и осигуравајућа друштва, и т. д. Исто тако и болнице, домови за сумануте и т. д. примају податке за медицинску статистику.

Свака друштвена или економна појава, ако је у опште од неког значаја, постаје сада предметом прелазног или сталног званичног посматрања. Систем редовног посматрања све се више проширује на разна поља и појаве. А о свакој појединој појави сада су посматрања чешћа, дубља и потпунија. Методе се непрекидно усавршавају. Званична статистика већ се не ограничава више само на појаве људскога живота, него се сада посматрања о природним и друштвеним појавама врше у великим масама по одређеном систему и у међусобном односу једних према другим. Земље и народи одређују се сада тачно по своме бројном сразмеру. Тачни премери предузимају се најбољим спомоћним средствима. Пописи становништва држе се редовно по све бољој и потпунијој методи. Свака квалитативно различита појава у народном животу посматра се са својих бројних елемената. Земља као седиште и радилиште човечије, а својина са својим природним, економним и политичким разликама посматрају и оцењују се најтачније. Становништво се дели и разликује по своме природном, наравственом и душевном својству; по полу, старости, вери, занимању, породичном односу и т. д. За свако својство, које се на људима посматра, добијају се бројни резултати, који показују, колико индивидуа извесног становништва дотично својство имају, од каквог је дакле значаја то својство за друштвени живот, у каквом односу стоји према другим својствима и т. д.

Тако дакле прати статистика човека кроз сав живот његов, од колевке до гроба. Из тих бројних резултата добијамо најбоље и најтачније одредбе за каквоћу становништва.

На највиши степен свога развића узвисила се званична статистика *установом статистичких конгреса*, којима је смер да у статистику уведе међународну једнообразност и одређени поредак. Први је такав конгрес био 1853 у Брислу. На њему се утврдило, да се уведу једнакост у званичну статистику разних држава и да се постигну исте основе за статистичке радове. Да би се на разним местима и у разна доба постигнути резултати могли сравњивати, потребна је ова једнакост. Статистички конгреси теже да распростру над свима цивилизованим државама један систем посматрања. Не задовољавају се више тиме, да посматрају само народ једне државе, него то хоће да предузимају непрекидно над целим образованим човечанством. Такав разгранат систем може се постићи

и организовати само посредством државне власти. Само она има моћ, да узме човека као таквог за предмет својих посматрања у великим количинама, и да споји та посматрања једна с другим. С тога су статистички конгреси морали постати и постали су *скупови званичних изасланика државних.*

Сви досадањи статистички конгреси утврдили су као појам статистике, да је она систем посматрања у масама. А обрађивање и усавршавање тога система сматрали су за своју задаћу, коју врше слогом и енергијом до сада нечуеном у историји човечанске науке. —

При крају ове расправице нека нам буде дозвољено, да речемо коју и *о стању званичне статистике код нас у Србији.*

Горе већ споменусмо, да је 1862 економном одељењу министарства финансије дат задатак, да израђује статистичке послове свију струка државне управе. Већ две године касније, највишим решењем од 31 августа 1864, основано је у истом министарству нарочито статистичко одељење. Рад тога одељења одговарао је недовољним средствима и особљу, којим је располагао. Оскудица стране и поуздане статистике осећала се сваком приликом. То је морала бити побуда, те је 8 априла 1881 донет *закон о устројству званичне статистике*, којим је укинута решење од 31 августа 1864.

Новим законом установљава се при министарству финансије управа званичне статистике, којој је задатак да прикупља, упоређује и разређује статистичке податке по свима гранама и правцима државне управе и да их предаје јавности путем штампе.

Управа званичне статистике има статистички биро, као свој извршни орган, и централни статистички одбор од девет чланова, који даје правац и контролише радњу званичне статистике у цели њене тачности, правилности и потпуности.

Закон одређује даље (у чл. 4 до 9) састав и круг рада централног одбора. „Ради лакшег и савршенијег постизења задатка званичне статистике“ — вели чл. 10. — „сваки министар одредиће у своме подручију једног званичника (писара или секретара), коме ће непосредна и поглавита дужност бити, да, по унутштвима која добије од управника званичне статистике, а саобразно одлукама статистичког одбора, прикупља статистичке податке у делокругу дотичног министарства. Оваки статистички референти могу по предмету прикупљања и приређивања статистичких података непосредно кореспондовати с управом званичне статистике.“

Осим тога образује се у сваком округу окружни статистички одбор из пет чланова тако, да у њему буде по једно лице из духовног реда и по један из полицијске, судске и просветне струке. Томе окружном одбору, који стоји у званичној преписци са управом статистике, задатак је (чл. 13), да управи статистике на њен захтев даје мњења о тачности прикупљених података, о целисходности наредаба, прописа, формулара и у опште мера, које из управе званичне статистике излазе, или које би требало издати у интересу што потпуније и што тачније статистике.

Закон је дакле овај врло леп, али је остао само — у зборницима. Нигде у државном шематизму нема ни трага ни гласа о управи званичне статистике, о централном одбору, о његовом бироу или о окружним статистичким одборима. Све је остало по старом као што је било пре овога закона. Жалосне последице оваког стања наше званичне статистике осећају се на свима пољима државне управе. Ни један закон, ни једна установа или реформа, која треба да се оснива на статистичким подацима, не може бити од потпуне користи.

Ваљда ће се когод бар у овој скупштини сетити и наше званичне статистике и захтевати да се уреди тако, да се њоме можемо служити као и у другим државама.

Милан Ст. Марковић.

И ОПЕТ ПРАВНА ПИТАЊА

У 22 броју „Бранича“ изнео сам једно правно питање: коме по нашим законима припада она корист, коју је лопов себи прибавио давањем украђене суме новаца под интерес, али зеленашки?

Овако сам питање поставио из задатка: да је предмет покрађе био новац, на које питање нисам одмах дао и свој одговор. Сада пак, намеран сам овом приликом да одговорим на њ, и у исто доба, да овде изнесем и још нека питања, која стоје у јакој сличности са већ изнетим питањем, а у којим питањима предмет крађе — недозвољеног дела — не мора бити новац, него и друга нека ствар, те тако да у једанпут одговорим на сва. —

Кад јувелир А. украде од Б. једно зрно неизрађеног брилијанта, преради га и прода за 500 дук. цес.; међутим Б. сазна за лопова А., оптужи га, дотера га пред суд и буде осуђен на казну и да му плати за неизрађено зрно брилијанта као номи-

налну вредност 100 дук. цес.; — пита се коме ће припасти ресто 400 дук. цес. пошто је крадљивац принео суду свих 500 дук. цес. и казао, да су вредност од украденог брилијанта; да ли ће припасти покраденом или крадљивцу, кад постоји принцип, да се нико не може користити бесправним и недозвољеним делима?

Још и треће питање:

Рецимо Петар је потребовао 600 дук. цес. зајма од једног новчаног завода, и за то му требаше да има на меници потписе: Павла и Јована, који кад му нехтедоше дати потписе, он их фалсификује и на јемство тих потписа дигне из завода 600 дук. цес.; отвори радњу са том сумом и за кратко време заради чисте добити 300 дук. цес. Кад доцније Павле и Јован дознаду да се Петар као фалсификатор служи њиховим кредитом, оптужили су га, и тражили: да им да ових 300 дук. цес. што је зарадио на темељу њихова кредита, — сад се пита: коме ће припасти ових 300 дук. цес., да ли фалсификатору Петру или Павлу и Јовану?

На ова сва три питања може се један одговор дати: јер и ако у битности има неке разлике између њих, сплет ће морати изићи један исти резултат правног схватања, пошто сва три питања потичу из *недозвољених* дела.

Ево одговора:

Недозвољених дела има две врсте: *кривичних* и *грађанских*. У делу кривичном учинилац се и казни и одговара за нанету штету; а у делу *грађанском* не казни се, али тако исто одговара за штету као и у кривичном делу.

У оба ова случаја штета се накнађује ономе чије је право повређено тиме: *што се материјална корист оштећеног повраћа у првобитно стање* — §§ 31, 800 и 819 грађ. закона; а то значи: да му се искључно досуђује само фактичка штета са оном добити о којој је реч у §-у 819 реч. закона; а кад такав принцип влада и у науци и у законодавству, онда ми неће бити тешко да одговорим на постављена питања.

На прво питање изнето у 22 броју „Бранича“, моје је мишљење овако: крадљивац је украо 100 дук. цес. и дао их под зеленашки интерес. О зеленашком интересу нема доказа. И, док је крадљивац био ухваћен за крађу и осуђен судом на казну, дотле су тих 100 дук. цес. донели интереса рецимо 60 дук. цес., а према горњем принципу покрадени може имати права само на 100 дук. цес. са законим интересом, пошто се *недозвољена* радња крадљивца свршава на граници извршења саме крађе, а сва после те границе крадљивчева радња није забрањена, јер се

У он баш за то и казни, што је туђу ствар себи присвојио и има права да с њом располаже како он хоће, и сва корист отуда принета припада њему — крађивцу — а не покраденоме или коме другоме; па дакле и у овоме случају онај интерес у 60 дук. цес. који је добијен од оних украдених 100 дук. цес. има припасти крађивцу.

Да би ово било још јасније износим један пример: кад би крађивац био одмах ухваћен док још није дао новце под интерес, да ли би покраћени имао право на већу накнаду него само на 100 дук. цес.? — Разуме се, да не би имао право. Па кад то право није имао одмах по свршеној крађи, откуд га после може имати и како би се тај начин прибављања могао назвати по закону, кад би он следовао после извршене крађе:

Што се тиче другог питања за украдено и прерађено зрно брилијанта, важи потпуно горњи одговор на прво питање; јер онај принципи закона, да се накнадом штете *повраћа ствар у првобитно стање* захтева то, да се покраденом накнади номинална вредност украдене ствари, која је овде у 100 дук. ц. и та се вредност у погледу накнаде има сматрати онако исто, као да је крађивац купио ствар, јер кад он ту вредност накнади покраденом, он има права, да са ствари ради шта хоће, и све користи, које та ствар принесе, припадају њему а не покраденоме.

И овде један пример. Лопов украде коња, и сакрије га негде у девето село, деђе за то под суд и буде осуђен на казну и да плати покраденоме по процени за коња 20 дук. цес. Пошто лопов изиђе из затвора, он узме себи тог истог коња, служи се са њиме, и шта више дотера га тако негом, да му дају за њега 50 дук. цес., и то све покрадени гледа очима и не сме да му дирне коња, и ако је овај крађом дошао до њега, јер досуђеном накнадом у 20 дук. ц. сматра се да му је коњ исплаћен и тиме одмах престао бити његова својина.

Што се тиче трећег питања, оно стоји мало другачије, али у резултату биће слично.

Оно што се Петар послужио лажним потписима Павла и Јована, и на њихов кредит добио 600 дук. цес. па на тој суми после добио 300 дук. ц. зарадом, такво дело не може за собом доносити ни *кривичну* ни *грађанску* одговорност Петрову, пошто је Петар о року меничном исплатио дуг заводу и на тај начин није ничије право повредио, а много мање Павлово и Јованово; а кад нема повреде права, онда не може бити ни речи о накнади штете. Све што би Павле и Јован могли навести против Петра било би то, да им је он затворио кредит код истог за-

вода, но такав навод њихов могао би имати места само онда, кад би они доказали да су и тражили кредит код тога завода па да им није дат, те би тако из тога могли изводити какву штету, иначе свака је друга штета апсолутно немогућа.

Из тога излази, да и они 300 дук. ц. што су зарађени на позајмљених 600 дук. ц. имају припасти Петру а не коме другом.

За сада оволико о изнетим питањима.

М. Стевановић.

ДВА СЛУЧАЈА

ИЗ СУДСКО-ЛЕКАРСКЕ ПРАКСЕ

од

др-а М. В. Васића

I

Прошле године дошли су ми три Влаха из Бигренице, са молбом да се прегледа лекарски један од њих. Тај човек имао је потребу да докаже своју неспособност за тежачки рад, те да се смањи рок војне службе његовом сину. Син му је хранитељ, пошто је он неспособан а нема друге одрасле мушке деце.

Прегледом нашао сам да је молилац у необичној мери просут, дакле, заиста неспособан за тежачки рад. Познавајући неодређеност тога шта је „тежачки рад“, ја сам у сведочанству речимице навео и врсте радова које он не може да обавља, на пр. да не може косити, копати, сећи дрва, товарити теже ствари и т. д.

Прегледани, који ми изјави да се зове Јанко Лађаш, преда сведочанство начелнику ереском, коме је тај предмет послао министар војни да прикупи нужна дата, по којима се имало решити да ли да се смањи рок војне службе Лађашевом сину. Но начелник ерески сазна да је подметуто друго лице на место Лађаша, а да је Лађаш потпуно здрав, па нареди да прегледам и правог Лађаша и онога већ прегледаног, те се потврди да је прави Лађаш заиста потпуно здрав. Лажни Лађаш призна да се представио лекару на преглед под горњим именом, наводећи, да су га за то частили ручком два његова сељака, а он не могаше увидети да је то нешто хрђаво.¹⁾

¹⁾ Врло је тешко сазнати право име једног Влаха. У истој породици више њих носе исто име а разна презимена, једни на оца, други на деда, трећи на мајку. У селу разликују их по надимцима којих има много, па ако власт не зна за те надимке, тешко налази људе који имају да престану суду или полицији.

Среска власт извиди дело и спроведе их суду. Но окружни суд не стави их под суд, са разлога, што је то био само покушај обмане власти, који се квалификује као иступ, а за иступе је надлежна полицијска власт те ова и казни оптужене са по неколико дана затвора.

Законом је наређено да се прегледи врше — бар за ствари судско-лекарске — у присуству власти, али то се ретко практикује из разних узрока, па и што власт на пр. окружна или среска не може да потврди идентичност дотичног лица. Врло често има случајева да неко тражи преглед о стању здравља и о развијености свога сина, кога је рад да жени, а нико му сина не познаје у често пута удаљеној вароши, те тако може да подмете друго лице. Ово се односи и на прегледе о способности посеђавања школе и неспособности за тежачке послове ради ослобођења од данка.

Из наведенога следује: да је једина гаранција за идентичност прегледаног *присуство власти оног места из кога је прегледани*, а уверење од њихових сељака не вреди, пошто они, већином, не знају да се потпишу а могу да потпишу и лажна имена, као што власи већ и практикују.

Примерно треба казнити оне који овако обмањују, јер ће се иначе ово зло ширити и имаће веома хрђаве последице.

Лекари су нарочито изложени, при свој својој савесности, да напишу тачна сведочанства односно прегледаног лица, али нетачна односно имена на које сведочанства гласе

Интереси правде захтевају да се зна за изложени случај, па у датим приликама да се има у виду.

II

У селу Дреновцу, среза парафинског, напио се тежак Анта и пружио наред. па кмет нареди људима да га одведу у затвор.

Анта није хтео ићи, па за то га људи силом одвуку и изврше кметову наредбу. У затвору стане Анта викати и ружити кмета најгаднијим именима, услед чега један од присутних узме батину па га кроз прозор „муне.“ Али кал ни то не поможе нареди се да изведу Анту из затвора и вежу га за дирек, па га по његовом казивању и „мало подигну“, те га тај лек умири и после једног сахата пусте га.

Сутра дан оде Анта лекару у Параћин и овај констатује неколико модрица, између којих и једну на спољној страни *левог* лакта, велику „као два динара.“ Закључак је био да су повреде *безопасне*.

Анта се тужи среској власти за злоставу, па власт нађе да лекарско сведочанство није добро написано да би се дело могло узети у по-

ступак, (лекар није добро знао српски), и упути га окружном физикусу на други преглед

Тај други преглед извршен је пет дана после злоставе, па је констатовано: да има Анта огреботина по лицу, на уву, неколико малих модрица по телу, а није споменута модрица на левом лакту, коју је описао први лекар, — по свој прилици што се крв у брзо растурила под кожу, па како је кожа била нечиста, није се могла пети дан приметити разлика у боји коже на томе месту. Но важно је да нема речи о каквој знатној повреди на десној руци ни у сведочанству првог лекара ни у овоме другом лекара.

Међу описаним повредама у сведочанству другог лекара, као најглавнија означена је модрица на унутрашњој страни десног колена, па како је било и мало надувености ткања око колена, а Анта се жалио на болове у колену, закључак је био: „да се лечи и поново лекарски прегледа *иосле 15 дана.*“

Више од два месеца прођу од тога времена а Анта се није јавио на преглед, него тек на крају године¹⁾ иде трећем лекару, који стави на продужење сведочанства другог лекара: „оздравио је, но колико је лежао не могу казати, пошто се тек сада јавио на преглед“

Прођу још шест месеци и онда власт наређује накнадни лекарски преглед. То је треће сведочанство у коме стоји: 1, Анта је сакат у десну руку, укочен му је зглоб десног лакта; 2, неспособан је за тежачки рад; 3, повреда која је проузроковала ово стање *тешке је природе.*

Оптужене ставе у притвор, а доцније и под суд. После шест месеци бива претрес и суд захте лекарски преглед пред судом. Констатује се заиста да је укочен зглоб десног лакта, да су атрофирани мишићи целе десне руке, али појави се сумња о постанку ове осакаћености и о њеним односима са повредама нанетим Анти 17 Октобра прошле године.

Да је Анта био ударен тога дана по десном лакту, и то тако јако да наступи запалење зглоба а сада и укоченост, па да та повреда не буде споменута ни у првом сведочанству ни у другом, па ни у додатку другога — то је чудно! Даље, кад је повређени показао и мале огреботине на уву и на лицу, па и десну ногу, зашто да не покаже и тако знатну повреду десног лакта?!

Треба знати да ударици по зглобу могу произвести његово запалење, али та повреда скопчана је са тако јаким боловима, да би петог дана (кад је по други пут прегледан) повређени морао бити у грозничавом стању и морао би се највише жалити на болове у десном лакту, па би можда и заборавао друге ситније, готово никакве повреде. А свему

¹⁾ Анта је злостављен 17 Октобра 1886 године.

казаноме треба додати, да је констатова о прегледом на претресу да нема надувености ни у ткању око жглоба, ни у костима које га састављају. Кости су дошле на своју обичну меру, само су се сљубиле и покрети постали су немогући. Мишићи на целој десној руци знатно су мањи од оних на левој руци.

На основу овог прегледа закључак лекарски био је: *да је укоченост лавга претходила злостави од 17 Октобра прошле године.*

Одмах затим стављено је лекару питање: зашто ни у једном лекарском сведочанству није споменуто да је Анта сакат у десну руку?

Није могуће од лекара захтевати, да обележи приликом прегледа повређених све махне које на њима нађе. Неко је ударен по леђима, па се тај факт и констатује; али да он нема и један прст или је иначе сакат, о томе се у сведочанству не говори, јер би онда оно престављало велики научни рад о испитивању целокупног организма извесног лица а то би било за суд сасвим измишно. Бива да је могуће увидети неку везу између повреде и ранијих махна, па ту везу лекари и опишу, као што је био случај приликом суђења Бобовске ствари кад се један жалио да се просуо услед добивених удараца у трбух, а прегледом констатовало се да просутоност постоји од дужег времена, много пре догађаја о коме је реч, судећи по физичким карактерним знацима те болести.

Да се вратимо на Антину ствар.

Сведоцима, првим суседима његовим, који су са њиме заједно спремали и радили поље, потпуно је доказано: *да је Анта сакат већ четири године*, па сада хоће да употреби прилику те да се наплати од оптужених за осакаћеност која је постала без њихове кривице.

Да се не би дешавале овако велике неправде и да не би људи, релативно мало криви, по неколико месеци у притвору лежали, лекари треба да прибележе у колико је могуће у сведочанству и недостатке или осакаћености, осим повреда, ради којих се преглед чини; а још је боље да својом руком напише повређени или кмет да нема друге повреде осим оне у сведочанству описане.

Испаштање оптужених у овом делу треба да буде повод *много већој пажњи и контроли од стране судске власти* у разноврсним питањима, која се односе на телесне повреде, ако не би требало и што више учинити у томе погледу.

СТАРИНА СУДСКЕ АРХИВЕ

од 1833 год.

Нема сумње да је корисно изучавати правне старине. Но већина наших правника који се занимају изучавањем старог српског права, наших старих закона и уредаба, иду у далеку прошлост, а мање износе и старије сада више непознате уредбе из нашег државног живота у првој половини овог века.

Намерао да приберем што је важније из судске архиве оног доба, наишао сам на следећу старину из 1833 године, која није без значаја, па је за то саопштавам читаоцима Бранича:

Дужност чланова нахиски судова:

1, Чланови ваља један другог да поштују, и између себе љубавно да живе: и у пресуђивању сложни да буду, и непристрасно да суде, никоме атара не пазећи.

2, Свакога онога, који би суду ради пресуђења нуждан био, па неби тео добровољно доћи, од надлежнога капетана да ишту кад пресуђују важне парнице, или у важнима кривицама особито где се тиче убиства или велике поаре, онда ваља и капетана из капетаније, и по два кмета из села, одакле је злочинац да призову и с њима у споразумљењу таквоме да суде; у таквоме догађају ваља капетан и кметови да покажу не само оно злочинство за које је онај коме суде уапшен него и пређашње његово владање, и по томе са овима у споразумљењу членови суда да му суде без пристрасно тако, да нити атара пазе му, нити пизму терају, но управо по делу и према важности кривице његове, да га осуде; овако ваља и онда да поступају Судије кад пресуду своју ваља суду Народноме да пошљу. Кад пак неће моћи пресуду извршити, него ће је морати суду Народноме на решење представљати, то се назначује у ниже следујућим члановима.

3, При мањим парницама да само оне парничаре у суд примају, који су се најпре код сеоских кметова, и надлежнога капетана судили, тако се нису могли поравнати, и капетан ји пошље у суд казавши око чега се терају. Но при већим парницама, и онима, где ће се узимати ресум да терајуће се стране одма на суд предузимају, јер у таквим неће кметови ни капетан ни смети судити.

4, При суђењу ваља спокојно и равнодушно да се саслушају обадве стране, и оптуженога никада да не осуде док и њега не саслушају а такођер док не саслушају и сведоке ако се која страна на такове позове.

5. Ако би парничари били из различних села а из једне капетаније, онда место кметова, одма ваља да се туже капетану, који ако им пресудити не узможе, да и пошље у суд Наиски.

6. Ако парничари буду из различних Капетанија онда Наиски суд може примити парницу њину, ако се и нису ни код кметова ни код Капетана судили; или ако би тужитељ био из једне а оптужени из друге Наие, онда суд оне Наие, у којој је тужитељ може од суда оне Наие у којој је оптужени, оптуженог зактевати, и суд им предузети. Ако им неби могао пресудити или би који од парничара пресудом његовом незадовољан био, и тео даље суда тражити онда да се однесе к управитељу своје Наие и свиме у споразумљењу суд да им предузме, па ако и тако парницу неби могао свршити, или који од парничара изреченом пресудом неби задовољан био, онда такођер у споразумљењу са управитељем Наие, да ствар његову опише и суду Народному пошље, одкуда пресуду да чека.

7. У важнима догађајима, а особито где се убиства тиче, да ствар такођер на суд предузимају, но пресуду никад да не изврше, докле Суду Народном не јаве, и оданде одобрење надлежним начином издано не подучи. У оваквим догађајима описаће ствар тачно и без и најмање пристрасти; само у сасвим сумнителним и замршеним догађајима, где мњење своје дати неби могао, да и без овога ствар суду Народном на решење представи.

8. Ни за кога, који у каквој парници буде оптужен, неваља одма муразеру шиљати, но најпре тужитељу дати цедуљу или још боље печат, да га позове, за коју цедуљу или печат ваља 5 пара тужитељ да плати које оптужени да му врати ако крив буде. Ако оптужени на позивање тужитеља са цедуљом небуде дошао, онда да се по њега пошље пандур, да се дотера, а он ће бити дужан пандуру за сваки сат по један грош платити.

9. Што се год украде пак се нађе, да они у споразумљењу са кметовима пречене, и од Арсуза процена дупло да се узме од кога новце половина Е. Е. колико ствар вреди, да се даде ономе чија је ствар била, а половина да се задржи у суду. Арсуз пак према крађи, да се казни од 25—50 штапа.

10. Свакога онога, који би заслужно више од 50 штапа за кривцу своју претрпити, да Магистрат суду народном са извештајем својим пошље.

11. Од свакога који би дуг свој своме зајмодавцу у суду по пресуди платио, поред онога што је зајмодавцу платио да се у судску азну узме по 2 паре на грош и ово се зове *ресум*.

12. Кад се коме од парничара даде писмо, како им је пресуђено, да од таковога узуму један грош у касу.

13. За сваки пасош који или туђоземцима или из њине Наие људима даду да узму 20 пара, осим спромаха којима бадава ваља да се даде.

14. Кад који какву кућу купи, и на то му се свидетељно писмо даде, да се за таково од кућа три гроша узме.

15. Кад се на захтевање кога села писмо даде да може у поље своје пољака имати, да се за таково писмо узме 1 грош а спољакот села да се погоди, штаћему и како зато плаћати

16. Апсаницја од сваког оног апсеника који се из апсе пусти да наплати један грош, апсеничко, који њему припада. Но за то ће он одговарати за бегство каква апсеника, кад му утече апсеник биће први пут са 25 итапа казњен, која ће се казна при повторителној кривници његовој увеличавати.

17. Апсенике, који се имају од куда ранити сами, и обдржавати, да се о њипоме трошку издржавају.

18. У согласју с Наиским Капетанима и Кметовима да одреде такеу леба, свеће, и сапуна саразмерну цени брашна и лоја.

19. Онога од ова два еснафа, који преко одређене таксе или скупле или лажном мером прода да казне први пут у новцу, а други, трећи пут и даље и у новцу и телесном казни.

20. У согласју с варошким кметовима да изберу за полицају варошкога, способна за то дело човека, који ће плату од вароши имати и који ће испуњавати дужност полицајску, која се састоји у томе да мотри на стране са пасошем и без пасоша у чаршију долазеће људе и такове да Магистрату представља, да за варош наређује ноћу у патролу, који како од ватре тако и од сваке опасности чаршију да чува, да мотри на одређене таксе и мере њиове, и преступнике у томе да јавља Магистрату, да налаже да се у чаршији и по сокацима чистота набљудава и на то да мотри, напоследку да мотри и на онакве у чаршији људе а особито на бећаре, који се никаквим послом не занимају, но беспослени скитају и такове Магистрату да јавља, које Магистрат ако немају добре јемце из вароши да истера.

21. Ако би се догодило да се у чаршији увате подозрителни и уапшени људи, макар од куда такови били, да ји суд Наиски уапси и суду Народноме са известијем о њима пошље.

22. Ако би се догодило да се мњенија чланова судски у пресуђивању не слажу, не ваља један на другога да се срде, но у таковоме догађају не ваља ни један другоме за атар да попусте и од свога мњења одустане, но да ствар на други дан одложе, па ако се и опет неби могли сложити онда ваља да целу ствар опишу, придодавши шта и једна и друга страна о њој суди, не јавивши по имену, који је кога мњења, па да је пошљу суду Народноме, од куда пресуду да очекују.

23. Сваку и најмању пресуду и изаслата писма ваља редом и по нумерама у протокол да уведе и по томе никакова пресуда да се изван канцеларије не изрече но у канцеларији кад су онде сви членови и писар који ће је у протокол увести. Писма која суд прима ваља добро да се чувају. Пресуде изван канцеларије изречене неће имати никакове важности, шта више онај од членова, који би тако судио би ће звања свога лишен.

24. Писара у извршивању дужности његове најглавнија је дужност да се поворава свима членовима радећи оно што они заповеде и без њинога знања и дозволења никакво и ни најмање писмо или пресуду на име суда да не изда, или у протокол уведе. При том кад му се што наложи да пише да што се самога смисла и езра ствари тиче управо онако напише, како што му се рекне, ништа неизостављајући или додавајући, и како оно које он од стране суда напише, тако и оно које на суд дође слако членовима да прочита и истолкује; но будући да и писар у заседању судскоме члена преставаља, то су дужни и членови њега пристојно звању његовом предеретати. Он има право у пресуђивању своје мњење дати, но ако то членови не би примили он не ваља за то упорним да се покаже и своје мњење да намеће. Кад који од чланова неби у суду био, писар може његово место заступити, и у таквоме догађају бити ће његово мњење равно мњењима остали членова но то само ако буде савршенога возраста.

25. Кад се који од оптужени или тужитељ испитује осим судејски лица неваља нико други да се пушта у канцеларију, а кад се суди или мњења дају онда неваља да су у канцеларији ни они којима се суди.

26. Судије кад кога испитују ваља да буду кратки и питајући да не псују, и да се не набрецују, и кад нађу, да је који крив да га казне без вике и псовања, а и парничаре да не цусте да се пред њима руже и бесчесте. Испит нек чини свагда онај измеђ членова, који је нарави кротке, при том човек разборит, и за тачно испитивање какве ствари најспособнији.

27. Будући да доста пута између парничара пресуда зависи од сведока, то је суд дужан за сведоке примати само чесне и богобојазљиве т. ј. такове људе који се нису никада у лажи и неваљаству уватили, к томе сведок ваља да је добар християнин, који се по дужности християнској исповеда и причешћује. Који неби за годину дана духовника имао и причестио се онај да се не прима за сведока. Сваког дакле који би као сведок у суд дошао да пита, је ли се као што је горе речено исповедио и причестио и ако буде да га прими за сведока ако ли не да га одбије.

28. Доста пута се догађа да за свршетак парнице нити има нити је довољно само сведочанство нити друга доказатељства, но мора се за-

Клетва употребити, што пак не може суд Нански допустити но кад до тога буде да ствар суду Народномه опише и добивши од њега одобрење да парничаре или њине сведоке надлежним начином закуне.

29, У Судајској канцеларији забрањује се и судијама и свакоме другоме вино или ракију пити или дуван пушити будући канцеларију у којој ће и онако крет и еванђеље на асталу стојати, као свето место ваља почитовати.

30, Најштрије забрањује се членовима суда под каковим драго изговором кога глобити или од кога за какву кривицу што примати. Изузима се овде наплаћивање дуплира, и различни ресума, који ће се наплаћивати по горе изложеном начину за касу Народњу и које се за глобу не држи.

31, Женска лица за малу кривицу неваља да се апсе но да се у кметовску или другу какову кућу наместе док им прееуда не изађе; за убиство ваља да се апсе, но то не са људима заједно.

32, У преступењима, погрешкама, и кривицама, слободно ће бити народнима служитељима, трговцима, отменима, кроткима и мирнима људима телесну казну новцима откупити, но то само ако је преступење погрешка или кривица неотице учињена; на против пак ако је то самовољно, навалице, или у беженству учињено а особито ако би ко неправедно нападнут или избјен или рањен био, онда заслужена телесна казна никојим новцем не може се откупити.

Саопштио

ЈОВАН ПРЕДИЋ
судија суда окр. крајинског *

ИЗ СУДНИЦЕ

XXVI

Женска деца у задрузи заоставша, умрлог задругара, имају право на деобу задружног имања и пре пунолетства свога.

Перуника је навела, да је њен муж Милош погинуо у рату 1876 год. оставив по себи две кћери Петрију и Јелицу у задрузи са његовим братом Јанком. Па како је Петрија умрла, а она (Перуника) се преудала и собом одвела Јелицу, пошто о овој Јанко никакво старање не води, — то је тражила деобу задружног имања на два равна дела, од којих ће један део припасти Јанку, а један Јелици. За доказ свог навода позвала се на уверење општинског суда.

Тужени Јанко признао је, да је Милош био у задрузи са њиме и као задругар његов у рату српско-турском погинуо; да је Јелица његова једина наследница и да је на издржању код своје мајке Перунике, али није одобрио деобу имања, тражећи, да му тужитељка Јелицу у кућу његову врати, коју ће вели издржавати као своје дете. Поднео је уверење општинског суда за доказ, да је он владања доброг а такав и управљач своје куће.

По овоме првостепени суд пресудио је: „Да тужитељка има права за своје дете Јелицу да одели део имања свога мужа, који ће се (део) састојати у половини целог имања, које је до дана смрти пок. Милоша као задружно остало. Но у колико се овај део буде састојао из непокретности, тужени има право исплатити га готовим новцем по процени вештака.“

Разлози за ову пресуду ови су:

„Признањем туженога Јанка по § 180 грађан. поступка доказано је, да је пок. Милош као задругар његов и у неodelитом стању у првом рату 1876 год. као војник народни погинуо и да је након себе оставио два женска детета — Петрију и Јелицу као наследнице свога имања, од којих је Петрија после очине смрти умрла, и тако да је Јелица остала као једина наследница имовине свога оца пок. Милоша.

„Кад ово стоји као доказано, као и то, да имање између туженога и пок. Милоша и данас није подељено по признању самог туженог, онда су деца пок. Милоша Петрија и Јелица имајући у основу право на наслеђе имања свога оца пок. Милоша по доцини § 529 грађ. законика од 28 Новембра 1859 год. (В.№ 5282. — Збор. XII стр. 96) са смрћу његовом постале наследнице — § 394 грађ. законика — половине целог задружног имања како покретног тако и непокретног, које се је у времену смрти пок. Милоша као прибављено и заједничко затекло. А право наслеђа Петрије кћери Милошеве, која је доциније умрла као малолетна и без потомства, по наређењу § 402 грађ. законика, прешло је на њену сестру Јелицу, кад тужитељка као мати, своје право, које јој даје горње наређење закона, неће да употреби. И тако је Јелица постала наследница целог имања, доводећи то своје право од свог оца и од сестре Петрије, нити би се тужени као задругар пок. Милоша могао у овом случају користити законодавним објасњењем § 523 грађ. законика од 28 Јуна 1848 год. (В.№ 1147 Збор. V стр. 49) — односно дела пок. Петрије, баш и кад би се он овим ползовати хтео као задругар, јер ово наређење изрично одузима само матери и удовици — да наследи своје дете у задрузи умрло (?) а не одузима право Јелици као сестри да наследи своју умрлу сестру Петрију, која већ по самом томе, што је женско лице, није била задругар туженог, да би овај њен део имања и ако је у даљем степену еродник по § 528 грађан. законика првенствено наследити могао.

„По наведеноме дакле, кад је малолетна Јелица по признању туженога а и по закону наследница целокупне половине задружног имања које се је у времену смрти њеног оца као задружно и заједничко затекло, онда је тужитељка по § 492 грађан. законика у праву тражити, да се тај део имања за њену кћер Јелицу одвоји, тим пре, што је задруга између туженога и пок. Милоша са смрћу овога престала, кад Милош мушке деце, као по закону способне за продужење задруге и задружног односа, није оставио. Но у колико би се овај део Јелици у земљи и у опште у непокретности састојао, важи наређење у допуни § 529 грађан. законика, по коме је тужени у праву по процени вештака новцем исплатити га.“

По незадовољству туженог, Апелациони суд нашао је, да ова пресуда не одговара закону са следећих разлога:

„Истина по допуни § 529 грађан. законика од 28 Новембра 1859 год. женска деца имају права на део имања свѣга оца, кад овај нема мушке деце и то под ограничењем, да им задруга може припадајући део непокретности новцем исплатити по процени вештака.

„Али кад се ово наређење упореди са осталим наређењима о задрузи и кад се по смислу § 57 грађан. законика и његовим тумачењем од 16 Маја 1845 год. (В.№ 702 Збор. III стр. 37) и § 516 и 519 реч. законика задруга не прекида смрћу једног задругара, него деца умрлог не правећи разлику, да ли су мушка или женска, остају у задрузи под старањем најстаријег задругара и матере као природних старалаца, онда се разумно узети мора, да и имање има остати неподељено до пунолетства наследника умрлог задругара, тим пре, што овде не постоји случај § 592 грађан. законика и овога тумачење од 22 Јуна 1846 год. В.№ 270, већ се на против од стране туженог поднетим општин. уверењем доказује, да је тужени доброг владања и да добро са имањем задружним рукује.

„Према оваком наређењу закона, првостепени је суд погрешно што је тужитељици дао право деобе пре пунолетства наследнице Јелице, ма да је малолетна Јелица за сада и до времена у § 118 грађ. законика предвиђеног под материном негом“, на пренаучујући пресуду првог суда, пресудио је: да се тужитељици од тражења деобе задружног имања одбије.

По жалби тужилачке стране, Касациони суд, примедбама својим уништио је пресуду Апелационог суда са разлога, што „по § 507 и 529 грађ. законика, женска деца не могу састављати задругу са мушкима, и пошто Милош није оставио мушке но само женске деце и то Петрију и Јелицу те према томе и умрла Петрија као кћер пок. Милоша има по том основу и допуни § 529 реченог законика, да наследи имање умрлог јој оца реч. Милоша, а опет Јелица као сестра пок. Петрије која је умрла без потомства а по § 402 грађ. законика има да наследи део умрле јој сестре речене Петрије“.

Апелациони суд усвојив ове примедбе Касац. суда, одобрио је пресуду првостепеног суда, и ову пресуду Апелац. суда оснажио је и Касац. иони суд 20 Априла 1881 год. № 1425.

Као што видимо, сва се три суда слажу у томе, да ово питање треба расправити по онитом пропису закона о наслеђу, само што Апелациони суд није за деобу пре пунољетства наследничиног.

Но ја држим, да првостепени суд овде долази у противречност, кад, тврдећи да је задруга између туженог Јанка и пок. Милоша престала (са тога, што овај мушке деце „као по закону способне за продужење задруге и задружног односа није оставио“, те на основу томе и досудио Јелици право на деобу) вели, да се тужени, као задругар пок. Милоша у овом случају не би могао користити законодавним објаснењем § 523 грађан. законика односно дела пок. Петрије, „јер ово наређење изрично одузима само матери — удовици — да наслеђи своје дете у задрузи умрло.“ Другим речима, да је и речена Јелица по смрти свога оца Милоша умрла, тужитељка, као мати Јеличина, по § 523 грађан. законика не би имала право на наслеђе, већ тужени Јанко, што сматрам за погрешно, а тако мишљење првостепеног суда не слаже се ни са самом пресудом његовом, јер би се у том случају Јелица сматрала за задругара туженог Јанка, и овај би се по смрти њенеј — Јеличиној — користио § 528 грађан. законика.

Позивању Апелац. суда на §§ 57, 516 и 519 грађанског законика, сматрам да овде нема места по томе, што се ови прописи односе на случај, кад би умрли задругар по себи оставио мушку децу а не само женску, као што је овде случај, а то се може видети и из §§ 517, 520 грађан. законика и др. §§ истог закона.

Михаило Л. Стојадиновић.

К Њ И Ж Е В Н О С Т

De Holtendorff Franz: Principes de la politique. Introduction à l'étude du droit public contemporain. Traduit par Ernest Lehr. Hambourg. J. F. Richter, éditeur 1887. 8° IX. 202.

Год. 1869 изишле су први пут Холцендорфљеве „Principien der Politik (Berlin. C. G. Lüderitz'sche Verlagsbuchhandlung). На десет година доцније изашло је друго издање, и тек данас имамо у рукама француски превод, коме ће за кратко време следовати и енглески.

Кад се узме на ум да писац својим гласом данас стоји на врхунцу правне науке и кад се томе дода, да је његов спис резултат дугог и озбиљног проучавања (у самом делу има преко 370 туђих употребљених списа) онда на први поглед изгледа мало чудновато, да су и Французи и Енглези тек сад дошли на мисао, да дело преведу на своје језике. Но то баш говори у прилог ваљаности дела. Из тога се самог види да оно није ствар тренутне важности или списе овога или онога правца, но рад за чије разумевање треба дужег проучавања и с којим се озбиљан читалац тим већма спријатељује што га више чита. Пишући „Начела политике“, вели он у посвети тог дела своме оцу, „ја се писам питао, да ли ћу у њима остати свуда једномисленик оних, којима сам у практичном животу најближи или побијати оне, које ематрам за своје противнике. Мени је било стало само до научног испитивања.“ Ми не можемо да разумемо зашто овај quasi-предговор (посвета оцу) није изписао и у франц. преводу.

Остављајући да доцније у нарочитом раду изнесемо начоре и закључке пишчеве у погледу политике, ми ћемо сад овде дати у кратко само преглед онога, што се у делу налази, а мислимо да тиме чинимо услугу читатељима „Бранича“ тим пре, што у данашњој светској књижевности донеста нема дела, које би с таквом јасноћом, у таквој краткоћи и с таквом прецизношћу било у стању да поучи онога, коме је до праве поуке стало.

Писац расправља у првој књизи свога дела (1—50) „Предмет политике“ расправљајући у глави I Политику као науку у II Политику као вештину владања а у III Везу између политике као науке и политике као вештине владања. Друга књига се бави „правним и моралним начелом политике“ (51—109.); њена *прва* глава проучава односе између позитивног права и политике, *друга* сукобе права с практичном политиком, а *трећа* односе између морала и политике. Трећа књига има за предмет: „Државни циљ као начело политике“ (113—202); њена *прва* глава се бави идеалним циљем опште државне науке, *друга* и *трећа* стварним, *четврта* проучава друштвени културни циљ (одн. задатак) државни, а *пета* и *последња* гледа да све те поједине задатке и циље доведе у извесан хармоничан склад.

У данашњем времену опште политичке трзавице код нас, у данима, кад готово сваки појединац хоће да води неку политику, која је то на жалост само по имену, читање и озбиљно проучавање овога дела бар од стране оних, који знају који од страних језика било би можда од веће користи но што се то обично мисли.

Б Е Л Е Ш К Е

Судски обичаји. — У 22 броју Бранича саопштено је како се у Француској приступа судском раду после ферија. Напоменуто је да у касационом суду и свима апелационим судовима један од прокурора или супститут у свечаној седници држи тога дана говор. Ови говори разнолики су. Тако неки говоре о неком правном питању, а други износе биографију и рад некога чувенога ранијег правника. Ове године држани су ови говори: у касационом суду: *Дома* као криминалиста, — у парискком апелационом суду: *Моно*, његови судови и његове реформе, — у апелационом суду у Анжеру: О истраживању оца ванбрачног детету, — у Рену: о изборном суду, — у Шамбери: о судској независности, — у Кану: о положају странца у Француској, — у Лијону: о реформи казних завода, — у Тулузи: о кредитним заводима, — у По-у: *Алексис де Токвил* (писац Демократије у Америци) — у Амијену: о памћењу, — у Руану: о постанку својине, — у Орлеану: о реформи казног поступка, — у Греноблу: о рударском законодавству, — у Нансију: о француском грађанском закону у ренанским провинцијама, — у Ексу: о талијанском грађанском закону, — у Ријому: о превари и казни за њу, — у Буржу: о систему Torrens и његово упоређење са француским хипотекарним системом, — у Лиможу и Безансону биографије локалног значаја.

Revue de la Réforme judiciaire
15 Nov. 1887.

В Е С Н И К

Дисциплинарни суд. — Указом Његовог Величанства Краља од 1 ов. м. постављени су у дисциплинарном суду: *за председника* г. Атанасије Бабовић, члан I-ве кл. у главној контроли; *за чланове*: г. Ђорђе Новаковић, члан апелационог суда; г. Павле Јанковић, судија суда вароши Београда; г. Андрија Николић, секретар министарства просвете и црквених послова; г. Светозар Гвоздић, секретар I-е класе министарства спољних послова; г. Јован Лукић, секретар министарства финансије; г. Јеврем Новаковић, секретар министарства народне привреде; *за заменике*: г. Алекса Васић, судија суда округа београдског; г. Михаил Поповић, секретар министарства финансије; г. Стеван В. Поповић, секретар министарства народне привреде; и г. Ђура Матејић, инжењер министарства грађевина.

О Д У Р Е Д Н И Ш Т В А

Умољавамо г.г. поверенике удружења и уписанике да похитају са пријавама и претплатом, како би могли први број „Бранича“ за 1888 у годину на време разаслати.

Имамо све бројеве „Бранича“ за ову годину и продајемо их за 20 динара. Поручнице ваља слати непосредно уредништву, а одмах и новац поштанском упутницом или у писму.

И С П Р А В К Е

У лиску „Злочин или суманутост?“ у 4 броју „Бранича“ на стр. 167 стоји: „Ми знамо за *душевно* а поред овога и за више случајева *наравствено* слепило“, а треба да стоји: „Ми знамо за *физично* а поред овога и за више случајева *наравственог* слепила.“

У чланку „Технички термини у законодавству“ у 19 броју „Бранича“ на стр. 658 у 2-ме реду озго поткрала се штампарска погрешка: „од апстрактнога конкретному“, а треба читати³⁾ обртно: „од конкретнога к апстрактному.“

ВЛАСНИК :

УДРУЖЕЊЕ ЈАВНИХ ПРАВОЗАСТУПН. У СРБИЈИ

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК :

Ђорђе А. Ненадовић

ЈАВНИ ПРАВОЗАСТУПНИК.